Bütün Yapıtları - 9

PLATON

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin

say

Platon, hiç kuşku yok ki düşünce tarihinin en önemli ve etkili filozoflarından biridir. Felsefenin kurumsallaşmasına ve felsefede yazılı geleneğin oluşmasına katkıda bulunmuş, iki dünyalı metafiziğiyle bütün bir Ortaçağ düşüncesini belirleyecek olan idealist felsefe geleneğinin başlatıcısı olmuştur. Hıristiyan Ortaçağ felsefesine ve İslam düşüncesine etkisi bakımından da ayrıca önem taşıyan Platon, düşünce tarihi boyunca tartışılan tüm problemleri yüzlerce yıl öncesinden ele almış ve ilk büyük felsefi sistemi inşa etmiştir.

Sokrates'in ölümünden kısa bir süre sonra kaleme alınan *Sokrates' in Savunması*, dinsizlik suçu işlediği gerekçesiyle mahkemeye verilmesi etrafında dönen *Euthyphron* ve hakkında verilen ölüm kararının gerçekleşmesine dek geçen zamanı içeren *Kriton*'la birlikte Sokrates'i ölüme götüren olaylar dizisinin en önemli noktalarından biridir.

Tarihin en önemli savunmalarından biri olan bu *Savunma*'yı konu edinen başka eserler olsa da Platon'un kaleme aldığı *Savunma* pek çok yönden tarihsel gerçeklere en uygun eser olarak kabul edilir. Platon'un, mahkemede fiili olarak bulunduğuna dair yaptığı göndermeler de *Savunma*'daki aktarımların birinci elden olduğuna dair düşüncemizi pekiştirir.

Sokrates'in Savunması ile Sokrates felsefesinin misyonu ve temellendirilmesi hakkında bilgi edinmenin yanı sıra, Antik Yunan' da mahkemelerin yapısı ve işleyişi hakkında da önemli bilgilere ulaşabiliyoruz.

internet satışı
saykitap.com
7,50 TL
ISBN 978-605-02-0041-6
9 786050 200416
SAY YAYINLARI

Say Yayınları
Platon / Bütün Yapıtları 9

SOKRATES'İN SAVUNMASI
Özgün adı: Απολογία Σωκράτους

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0041-6
Sertifika no: 10962

Eski Yunancadan çeviren: Furkan Akderin
Yayıma hazırlayan: Ahmet Cevizci

Baskı: Gülmat Matbaacılık
Topkapı / İstanbul
Tel.: (0212) 577 79 77
Matbaa sertifika no: 18005

1. baskı: Say Yayınları, 2011
2. baskı: Say Yayınları, 2012
3. baskı: Say Yayınları, 2013
4. baskı: Say Yayınları, 2014
5. baskı: Say Yayınları, 2015
6. baskı: Say Yayınları, 2016

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

PLATON

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Bütün Yapıtları - 9

Eski Yunancadan çeviren:
Furkan Akderin

Yayıma hazırlayan:
Ahmet Cevizci

say

İÇİNDEKİLER

Platon: Hayatı ve Eserleri 7
Önsöz 21
Sokrates'in Savunması 49
Kaynakça 91

Platon

Hayatı ve Eserleri

Platon, düşünce tarihinin çok okunan, üzerine çok sayıda araştırmanın yapılmış olduğu, etkili ve önemli düşünürlerinin hiç kuşku yok ki en başında gelir. Bunun en önemli nedeni, Platon'un hocası Sokrates ve öğrencisi Aristoteles ile birlikte, etkisini modern zamanlara kadar devam ettirecek olan temel düşünce geleneği olarak Sokratik geleneğin veya teleolojik dünya görüşünün kurucu düşünürü olmasıdır.

Platon, bunun dışında düşünce tarihinde adı pek çok "ilk"le birleşen, yani pek çok şeyi ilk kez olarak gerçekleştirmiş bir filozoftur. Bu "ilk"lerden biri, onun felsefede yazılı geleneği başlatmış olmasından ya da daha doğrusu tüm eserleri günümüze ulaşmış ilk filozof olmasından meydana gelir. Aslında felsefede veya Grek felsefesinde yazılı gelenek, daha önce doğa filozoflarında başlamıştı. Bununla birlikte, doğa filozoflarının varlık konusunda kaleme almış oldukları *Peri Phusis* [Doğa Üstüne] adlı denemelerden hiçbiri günümüze erişmemiş, onlardan bize sadece birtakım fragmanlar kalmıştır. Sonra gelen ve felsefeyi, deyim yerindeyse gökyüzünden yeryüzüne indiren Sokrates ise, insan zihnini tembelleştirdiğine inandığı için yazılı söze pek bir değer vermemiş ve fikirlerini yazıya dökmemişti. Oysa Platon, sadece kendi düşüncelerini değil, fakat Sokrates'in de görüşlerini aktarmak amacıyla, pek çok felsefeci veya Platon yorumcusuna göre, sadece felsefe değil, aynı zamanda birer edebiyat şaheseri olan diyaloglar yazmıştı.

Platon'un adıyla birleşen bir diğer "ilk" ise, bu kez onun felsefeyi veya felsefi araştırmayla felsefe eğitimini kurumsallaştıran ilk düşünür olmasına işaret eder. Buna göre o, İtalya ziyaretlerinin birinin ardından Atina'ya dönünce satın aldığı bir bahçenin etrafını çitlerle kapatıp üzerine derslikler inşa ettirmiş ve böylelikle tarihin tanıdığı ilk yüksek eğitim ve araştırma kurumu olarak Akademia'yı vücuda getirmişti.

Platon adıyla birleşen üçüncü "ilk", bu kez onun felsefe tarihinin tanıdığı ilk büyük sistemin kurucusu olmuş olmasına işaret eder. Buna göre Yunan'da felsefi düşüncenin ilk temsilcileri olan Presokratik düşünürler "doğayı keşfederken" sadece tabiat felsefesiyle meşgul olmuşlardı.[1] Sonra gelen ve "*psukhe*yi keşfeden" Sokrates ile Sofistler ise merkezinde insanın olduğu etik ve siyaset felsefesi ağırlıklı bir sosyal felsefeyle uğraşmışlardı. Oysa Platon, sadece metafizik ve doğa felsefesi veya moral ve politik felsefe üzerine yükselen bir sosyal felsefe yerine, felsefenin bütün alt disiplin veya dallarını ihtiva eden dev bir sistem inşa etti. Felsefenin bütün konu ve problemlerine yer veren bu sistemde metafizik ya da varlık felsefesiyle epistemoloji, temeli ya da ana zemini meydana getirir. Sistemin bu iki temel disiplini ya da alt dalını, varlık-bilgi-değer sürekliliğini temin edecek şekilde tamamlayan diğer iki dalı etik ile siyaset felsefesidir. Platon'un sisteminin, merkezden dışa doğru gidecek şekilde diğer halkaları eğitim felsefesinden, estetikten, bilim felsefesinden oluşur.

Hayatı

Platon dünyaya, Atina'da MÖ 427 yılında gelmişti. O, Sparta'yla yapılan savaşın son dört ya da beş yılı boyunca

1 *Bkz.* F. M. Cornford, *Sokrates'ten Önce ve Sonra* (çev. U. C. Akın), Ayraç Yayınları, Ankara, 2003, ss. 9-10.

savaşacak yaşta olduğuna göre,[2] ilk gençlik yıllarında Atina'nın yaşadığı bütün sıkıntı ve çalkantılara yakından tanıklık etmişti.

Adaemintos ve Glaukon adında iki kardeşi ve Potone adında bir de kız kardeşi vardı. Soylu bir ailenin çocuğuydu. Sadece annesi Periktione tarafından değil, fakat babası Ariston tarafından da Atina'nın en soylu ailelerinden birine mensuptu.[3] Nitekim babasının soyu Kodros'a, annesinin soyu Solon'a kadar geri gidiyordu.[4] Anne tarafından Otuzlar Cuntası?nın önemli isimlerinden olan Kharmides ve Kritias'ın akrabasıydı. Onun çocukluğu ve gençliği aristokratik bir ortamda, edebiyat ve felsefeye dönük ilginin gelenekselleşmiş olduğu bir çevrede geçmişti.[5] Grek aristokrasisinin gelenek ve normlarına göre yetiştirilen Platon, askerlik görevini, yine zengin bir ailenin çocuğu olması dolayısıyla, muhtemelen süvari birliğinde yapmıştı.

Aynı Grek aristokrasisinin geleneklerine göre gençliğinde jimnastikle uğraşan Platon'un gerçek adı, büyükbabasının isminden dolayı Aristokles'ti. Argoslu güreşçi Ariston'un yanında beden eğitimi gören filozofa Platon adı beden gücünden veya göğsünün genişliğinden dolayı hocası tarafından verilmişti.[6] Diogenes Laertios'un belirttiğine göre, gençliğinde lirik ve dramatik şiirler yazmış ve bir ozan olmayı istemiş olan Platon bu türden bütün eserlerini ve tragedyalarını, Sokrates ile tanışıp onun öğrencisi olduktan sonra yakmıştır.[7]

Gerçekten de Sokrates'in öğrencisinin şairlerin sözde bilgisi veya bozuk politikacıların demagojisiyle yetinmesi

2 W. T. Jones, *Batı Felsefesi Tarihi*, cilt 1, *Klasik Düşünce* (çev. H. Hünler), İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006, s. 163.

3 T. Brickhouse – N. D. Smith, "Plato", *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

4 W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. 4, Cambridge, Cambridge University Press, 1975, s. 10.

5 E. Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi* (çev. A. Aydoğan), İstanbul, İz yayınları, 2001, s. 164.

6 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*(çev. C. Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, III 4.

7 Diogenes Laertios, *age*, III 5.

mümkün gibi görünmüyordu. Yine Sokrates'le tanışmadan önce doğa felsefesiyle meşgul olmuş, doğa filozoflarının eserlerini incelemenin yanında, Herakleitosçu Kratylos'un kişisel öğretiminden geçmişti. Gerçekten de onun ailesinde politik önderlik neredeyse gelenekselleşmiş bir faaliyet ya da iş haline gelmişti. Yakınlarının teşvik ve telkinlerine rağmen, politik kariyerden olduğu kadar, tragedya yazarlığı ve doğa felsefesi araştırmalarından da vazgeçmesini temin eden şey, hep aynı neden, Sokrates'le tanışması oldu. Sokrates ile tesis ettiği yakın münasebet, onu sadece doğa felsefesinin değil, fakat tragedya ve politikanın da çürük zemininden uzaklaştıran en önemli etken oldu.

O, Atina'nın gücünün ve ihtişamının dorukta olduğu döneme tanıklık edememişti; ama Perikles demokrasisinde, politik gerileme ve moral çöküntünün tohumlarını bütün açıklığıyla gözlemleme imkânı bulmuştu. Savaş bozgununun ertesindeki çöküntü yıllarını, Atina'yı bozguna götüren rüşvetçi ve beceriksiz demagogların hâkimiyetinin yarattığı yıkıma tanıklık etmişti. Makedonya kralı Philippos'un Yunan kent devletine nihai darbeyi indirdiği tarihten on yıl önce, MÖ 327 yılında ölmüştü. Buna göre, hayatının akışını değiştiren birinci olay Sokrates'le tanışmasıydı. Onun sayesinde sanat ve edebiyatla uğraşmaktan, reel siyasete girmekten vazgeçip felsefeye yönelmişti.

Onun hayatının akışını tümden değiştiren ikinci ve çok daha dramatik olay, söz konusu koşullar altında hocasının başına gelenler oldu. Gerçekten de *Yedinci Mektup*'ta cunta idaresi sırasında Atina'nın yaşadığı tarihsel olayları anlatan Platon önce cunta üyelerinin başlangıçta beyan etmiş oldukları niyetlere sadık kalacaklarını ve devleti adalet yoluna sokacaklarını düşündüğünü söyler. Fakat sonra da diktatörlüğün sonuçlarına ve tiranların "eski dostlarından birine, gelmiş geçmiş en âdil insana" reva gördükleri muameleye tanık olunca, ne kadar büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını belirtmeden yapamaz.[8] Bir süre sonra demok-

8 Platon, *Mektuplar* (çev. F. Akderin), 354b, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

rasi yeniden tesis olunca, demokratik idarenin başlangıçtaki dikkati ve özeni karşısında yeniden umutlanan Platon'un son umutlarını da, Sokrates'e verilen ölüm cezasının infazı tüketmiştir. O, işte bu olayın ardından politik krize bildik reformlar yoluyla bir çözüm bulunamayacağına, hasta ve aciz devlete anayasa ya da rejim değişikliğinden ibaret bir ıslah teşebbüsünün en küçük bir yararının olamayacağına kanaat getirmişti. Çağdaş politikada mevcudiyetini tespit ettiği iki büyük kusurun, Yunan uygarlığının daha önceki dönemlerde yükselişinde etkili olan demokrasinin sonunu hazırlamasının kaçınılmaz olduğunu düşünmesine yol açmıştı. Her şeyden önce, güya bilgi kılıfı altında ortaya çıkan cehaletin demokraside uzman ve profesyonelin değil de, vasatî ve amatör olanın hâkim olmasıyla sonuçlandığını savunan Platon açısından demokrasi, Atina'da sadece cahilin hatalı yönetme hakkı anlamına geliyordu.[9]

Platon'un çağdaş politikada teşhis ettiği ikinci büyük kusur, devletin kurum ve hizmetlerinin kendi bencil çıkarlarının peşinde koşanlar tarafından doldurulmasına yol açan azgın bireycilik ruhuydu. Özel olarak oligarşinin kendine özgü yanlışını veya olumsuzluğunu ifade eden söz konusu bireycilik, ona göre, kent devletinin zengin ve fakir, tahakküm edenler ve bastırılanlar olarak ikiye bölünmesiyle sonuçlanıyordu. Toplumu ve devleti düşman kamplara bölen bu durum ve olumsuzluğun temelinde ise politikaya da sirayet eden madde veya para aşkı vardı. Demokrasiye özgü cehalet ya da amatörlük ile oligarşinin olduğu kadar demokrasinin de bir özelliği olan politik çıkarcılık ve bireycilik, onun gelecekte hedef alacağı düşmanlar olarak Platon'un bilincine, işte bu dönemde yerleşmişti.

Antik kaynakların bildirdiğine göre, Sokrates'in infazının ardından, Platon, diğer Sokratesçilerle birlikte, muhtemelen güvenlik nedeniyle, Megaralı Eukleides'in yanına

9 W. J. Korab-Karpowicz, "Plato's Political Philosophy", *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

sığınmıştı.[10] Sonraki on iki yıl boyunca, o büyük ölçüde, Sokratik diye nitelediğimiz ilk dönem diyaloglarını yazmış ve bu arada, gözlem ve deneyim yoluyla görgüsünü arttırma ve düşüncesini derinleştirme yönünde kimi teşebbüslerde bulunarak seyahat etmiştir. Gittiği ilk yer matematik bilgisini geliştirmesine imkân sağlayan, daha sonra *Devlet*'te savunacağı genel veya sınıflar arası bir iş bölümü ilkesini öğrendiği "kadim harikalar diyarı" Mısır'dır.

İkinci yer ise meşhur matematikçi Theodoros ve Tarentumlu bilumum Pythagorasçılarla tanışmasını sağlayan İtalya'dır. Burada Philolaos ve ona bilim, felsefe ve politikanın ideal bir sentezine erişme yönünde önemli açılımlar sağlayan Arkhytas'la tanışan Platon, özellikle Arkhytas aracılığıyla I. Dionysos'un sarayına takdim edilir. O, muhtemelen prens üzerinde tesis edeceği nüfuzdan faydalanarak, bu dönemde önemli ölçüde oluşturmuş olduğu politik fikirlerini hayata geçirmeyi ümit etmişti. Sadece I. Dionysos ile değil, fakat prensin karısının kardeşi Dion ile kurduğu ilişkiye dayanarak, bu yönde iki ayrı girişimde bulundu. Özellikle II. Dionysos üzerinde uygulamaya çalıştığı filozof-kral tipi, mutlak bir başarısızlıkla sonuçlandı. İdealist bir ahlâkçı filozof ile hırslı bir aksiyon adamının bir araya gelmesi daha baştan imkânsız gibi görünmesine rağmen, yılmayan Platon'un bütün denemeleri başarısızlıkla karşılaştı ve en nihayetinde hayatı tehlikeye girdi. Böyle bir Sicilya seyahatinden dönüşünde, Atina ile savaş hâlindeki Aigina'da karaya çıkan filozof, burada esir alınarak, satılmak üzere köle pazarına çıkarılmıştı. Tam bir rastlantı eseri olarak, dostlarından birinin, bazı kaynaklara göre Elis'li Phaidon'un, bazı kaynaklara göre Pythagoroscı Arkhytas'ın fidyesini ödemesi sayesinde ancak, özgürlüğüne kavuşan Platon'un, bundan sonra bu türden tehlikelerden uzak durmaya karar verdiği, politikayla sadece teorik düzeyde ilgilenmeyi seçtiği söylenebilir.

10 Diogenes Laertios, *age*, III 6.

Nitekim Arkhytas veya Phaidon'a ödemeye kalkıştığı fidye parasını onların kabul etmemesi üzerine, bu parayla meşhur Yunan kahramanı Akademos'un sığınağı ya da mezarının hemen yanı başındaki bahçeyi satın alarak Akademi'yi kurdu. Burası en azından Avrupa'nın ilk büyük eğitim ve araştırma merkezi olmuştur. Hukuki bir statü kazanabilmek için dinî bir cemaat olarak organize olan ve yıkıldığı MS 529 yılına kadar Platonculuğun merkezi olma işlevi gören okulda felsefeye yaklaşım tarzı daha ziyade geometri yoluyla gerçekleşen matematiksel bir yaklaşımdı. Nitekim Bizanslı bir dil âliminin belirttiğine göre, Akademi'nin kapısına "Geometri bilmeyen buradan içeri giremez" diye yazdırmıştı. Eğitim felsefesini de politikaya tabi kılan Platon'un buradaki amacı, iyi eğitilip teçhiz edilmiş aklıyla yönetmesi gereken filozof-kralı eğitmekti. Akademi, kendisinden devlet adamları ve yasa koyucuların çıkacağı, bilim ve felsefe temelli bir politika eğitimi veren bir kurum olarak tasarlanmıştı. Gerçekten de Akademi, Helenistik dönemin sonuna kadar Yunan dünyasına hukukî ve politik bakımdan şekil vermeye çalışan en önemli merkez oldu.

Eserleri

Platon, Akademi'de geleceğin yöneticilerini, kamu görevlilerini yetiştirme amacı güderken, bu eğitimden faydalanamayanlar için birtakım felsefi eserleri diyalog tarzında kaleme alma cihetine gitmişti. Başka bir deyişle kurumda ele alınan konuların, burada öğretilen derslerin Akademi'nin kalın duvarları içinde kaldığı yerde, Platon, dışarıdakileri de gözetecek şekilde, felsefesinin sonraki yüzyıllara intikaline izin veren bazı popüler eserler yazma yolunu seçmişti. Aslında o, bu diyalogları Akademi'nin kuruluşundan önce ya da Sokrates'in ölümünden hemen sonra yazmaya başlamıştı. Bununla da elbette, esas olarak büyük bir haksızlığa uğradığına inandığı Sokrates'in hayatını

meşrulaştırmak, onu ve fikirlerini tanıtmak amacı güdüyordu.

Platon, Akademi kurulduktan sonra da yazmaya devam etmişti. Böylelikle, ona atfedilen bazı sahte ya da sözde Platonik diyaloglar bir tarafa bırakılacak olursa, otantisiteleri veya Platon tarafından kaleme alınmış olduklarından hiçbir şekilde kuşku duyulmayan 30 kadar diyalog ortaya çıktı. Söz konusu eser ya da diyaloglar, elbette öncelikle antik dünyada okunmuştu. Sadece Yunanistan'da değil, fakat Roma dünyasında da iyi tanınan Platonik diyaloglar, Ortaçağ'a gelince, *Timaeos* istisna tutulacak olursa, Hıristiyan Batı dünyasında ortadan kayboldular. Başka bir deyişle, Platon'un diyaloglarının Batı'da, uzun bir Ortaçağ boyunca varlığından haberdar olunmadı. Bu diyaloglar, öyle sanılır ki yedinci yüzyıldan itibaren bir bütün olarak İslam dünyasına geçti.[11] Gerçekten de Müslüman âlim ve mütercimler, bu diyalogları hem orijinal Grekçesiyle korudular, hem de önemli bir kısmını Arapçaya tercüme ettiler. Başta Farabi ve İbnü'n Nedim olmak üzere, İslami kaynaklar, İslam dünyasında varlığı bilinen, dolaşımda olup okunan 35 Platon diyaloğunun varlığından söz ederler.[12] Diyalogların Batı'ya geçişi büyük ölçüde 12. yüzyıl Rönesans'ı sırasında olmuş, onların bir bütün olarak yeniden ele alınıp incelenmeleri, tasnif edilip Latinceye tercüme edilmeleri Rönesans hümanizmi eliyle gerçekleşmiştir.

Platon'un eserlerinin Batı'daki ilk toplu baskısı, Latinceleştirilmiş adı Stephanus olan Henri Estienne tarafından 1578 yılında yapılmıştır. Stephanus, bu toplu basım dışında, diyalogların (rakamlarla gösterilen) her bir sayfasını (a, b, c, d ve e şeklinde beş ayrı harfle gösterilen) bölümlere ayırmıştır. Diyalogların bu şekilde sayfalanması ve bö-

11 T. Brickhouse – N. D. Smith, "Plato", *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

12 *Bkz.* F. Olguner, "Batı ve İslam Kaynakları Işığında Eflatun", *Platon Felsefesi Üzerine Araştırmalar* (der. A. Cevizci), Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990, s. 23.

lümlenmesi, bugün Platonik eserlere yapılan göndermelerin ana temelini oluşturur.[13]

Bununla birlikte, modern diyebileceğimiz Platon okuması ve Platon yorumculuğu esas olarak 19. yüzyılda başlar. Bu dönemden itibaren, Platonik diyaloglar, çok yoğun bir analize tabi tutulmuş, onların kronolojisi oluşturulurken, eserler çeşitli ölçütler kullanılarak tasnif edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında, Platon'un eserlerde geliştirmiş olduğu argümanlar kadar, eserlerin dili ve üslubu da yoğun bir analize tabi tutulmuştur. Söz konusu inceleme ya da analiz kapsamında, biri içsel diğeri dışsal olmak üzere, esas olarak iki ölçütün temel alındığı söylenebilir. Bunlardan dışsal ölçüt esas alındığında, denilebilir ki, antik kaynaklardan örneğin Aristoteles'ten, Numenius'tan, Sextos Emprikos'tan Platon'a yapılan atıflarla, diyaloglarda gördüğümüz, birtakım çağdaş kişi ve olaylara yapılan göndermeler, diyalogların birbirlerine yaptıkları referanslar titizlikle incelenmiştir. Yine aynı bağlamda Sokrates'in mahkûmiyeti ve ölümü, filozofun İtalya seyahatleri, Akademi'nin kuruluşu gibi, Platon'un hayatında önemli bir yer tutan değişik olaylar göz önüne alınmıştır.

Buna mukabil diyalogların incelenmesi ve tasnifi veya dönemleştirilmesi sırasında içsel ölçütler temele alındığında, ya eserlerde geliştirilen öğretiler ile bu öğretilerin gerisindeki argümanlara ya da diyalogların edebi yapısı, üslubu ve kalitesine bakılmıştır. Gerçekten de bunlardan birincisi söz konusu olduğunda, Platon yorumcuları filozofun etik, eğitim, politika, metafizik, psikoloji, mantık, epistemoloji ve diyalektik konusundaki görüşleriyle, onun düşüncelerinin bu konularda geçirdiği değişimleri sıkı bir analize tâbi tutmuşlardır. Buna mukabil, ikincisi söz konusu olduğunda, Platon araştırmacıları, eserlerin edebî kalite ve değerini, Platon'un diyaloglarda kullandığı diyalog ve yazım tekniğini göz önüne almışlardır. Buna göre, basit bir üslup ve diyaloğun sanatsal değeri yüksek olmayan

13 T. Brickhouse – N. D. Smith, *age*.

yapısının, bununla çelişecek başka bir ölçüt olmadıkça, Platon'un gençlik diyaloglarını yansıttığı savunulurken, filozofun kariyerinde ilerledikçe, diyalogların yapısının, üslubunun ve kullanılan diyalog tekniğinin de geliştiği ve olgunlaştığı düşünülmüştür. Yine aynı bağlamda, Platon'un kullandığı terimler ve düşüncelerini ifade ediş tarzı, lingustik testlerle sıkı bir analize tâbi tutulmuştur. Farklı ölçütlerin ve çok ayrıntılı stilometrik ve linguistik tekniklerin kullanıldığı bu incelemeler sonucunda, Platon'un diyalogları, hemen bütün Platon yorumcuları arasında tam bir fikir birliği olacak şekilde, gençlik, olgunluk ve yaşlılık diye üç döneme ayrılır. Bu üç dönemin arasına da, biri gençlikten olgunluğa, diğeri de olgunluktan yaşlılığa geçiş olmak üzere, iki ayrı geçiş dönemi yerleştirilir.[14]

Buna göre, gençlik diyalogları *Sokrates'in Savunması*, *Kriton*, *Euthyphron*, *Euthydemos*, *Lakhes*, *İon*, *Protagoras*, *Kharmides*, *Gorgias*, *Küçük Hippias*, *Büyük Hippias* ve *Lysis*'ten meydana gelir. Bu diyaloglar, tarihsel olarak Sokrates'in MÖ 399 yılındaki ölümüyle Platon'un Sicilya ya da İtalya'ya 387 yılında yapmış olduğu seyahatin arasında kalan dönemde kaleme alınmışlardır.[15] Bu diyalogların üçü biyografik eserler olarak da tasnif edilir.[16] Söz konusu üç diyalog, sırasıyla *Euthyphron*, *Sokrates'in Savunması* ve *Kriton*'dur. Bu diyaloglar, esas olarak Sokrates'in hayatının son aylarını, hatta günlerini bize anlatır. Bunlardan *Euthypron*'da Sokrates'e hayatına mal olacak suçlama veya mahkeme celbinin resmi makamlar tarafından nasıl tebliğ edildiği anlatılır.[17] *Savunma* ise mahkemedeki Sokrates'i, onun kendisini yöneltilen ithamlar karşısında nasıl savunduğunu anlatır. Düşünce ve hukuk tarihinin muhtemelen

14 T. Brickhouse – N. D. Smith, *age*.

15 *Bkz.* C. Gill, "Platonic Dialogue", *A Companion to Ancient Philosophy* (ed. by M. L. Gill – P. Pellegrin), Oxford, Blackwell Publishing, 2006, s. 140.

16 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Kriton* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 19.

17 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Euthyphron* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 19.

en önemli savunmasını ortaya koyan eserden[18] sonra kaleme alınmış olan *Kriton*, hapishanedeki Sokrates'i, onun ölmeden önceki son gününü betimler.[19]

Gençlik diyaloglarının, biçim açısından değerlendirildiklerinde, Sokrates tarafından *Savunma*'da belirtilen çürütme, sorgulama misyonu ekseninde gelişen bir erdemlilik çerçevesi içinde hayli dramatik bir yapı sergilediklerini söylemek doğru olur. Bu diyaloglar çözümsüzlükle sonuçlanan aporetik eserlerdir. Başka bir deyişle, gençlik diyalogları, Sokrates'in belirli bir ahlaki erdemle ilgili olarak başlattığı tartışma üzerinde, somut bir sonuca ulaşmadan gelişen eserler olmak durumundadır. Onlarda Platon'un gözettiği amaç, tanıdığı ve bildiği kadarıyla Sokrates'in karakterini, kişiliğini ve felsefi faaliyetini tanıtıp, ölümsüzleştirmektir. Bundan dolayı gençlik diyalogları, Sokratik diyaloglar olarak geçer. Sokratik diyaloglar, esas olarak ahlaki problemleri ele alırken, özde erdemler ve erdem tanımları üzerinde yoğunlaşır. Bu erdem söz gelimi *Euthyphron*'da dindarlık, *Lakhes*'te cesaret, *Lysis*'te dostluk, *Kharmides*'te ölçülülüktür.

Platon'un eserlerinin kronolojisi veya tasnifinde, birinci dönemin gençlik ya da Sokratik diyaloglarını, gençlik döneminden olgunluk dönemine geçişi temsil eden ara diyaloglar bulunur. Geçiş diyaloglarının tarihsel olarak 387 yılı ile 380 yılları arasında kalan dönemde kaleme alınmış oldukları kabul edilir.[20] Söz konusu diyaloglar sırasıyla *Meneksenos*, *Menon* ve *Phaidon*'dur. Bu geçiş diyaloglarında, gençlik diyaloglarının tersine, ilk kez olarak birtakım pozitif öğretiler öne sürülür. Başka bir deyişle, bu eserlerin en önemli özelliği, onların Platon'un artık Sokrates'in görüşlerini aktarmakla yetinmeyip kendi görüşlerini oluşturma yoluna girmiş olmasını gözler önüne sermelerinden meydana gelir. Bu durumu, ilk olarak İtalya ziyaretinin hemen ertesinde

18 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Sokrates'in Savunması* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 19.

19 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Kriton* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 19.

20 *Bkz.* C. Gill, *age*, s. 140.

yazılmış olan[21] *Meneksenos*'ta, açıklıkla görebiliriz. Sofistlerin felsefesini ve eğitim araçlarını daha önce gençlik dönemi diyalogları olarak *Protagoras* ve *Gorgias*'ta, eleştiri dozu yüksek olmayan bir dille aktarmış olan Platon, bu eserde, Sofistlik ve Sofistlerin öğrettiği retorik sanatıyla ilgili nihai kararını vermiş olarak karşımıza çıkar. Ama çok daha önemlisi, *Menon* ve *Phaidon*'da, Platon, felsefesinin iki önemli öğesini ortaya koymaya, yani metafizik öğretisiyle epistemolojisinin ana hatlarını ifade etmeye başlar. Söz gelimi *Menon*'da, bilginin matematikte olduğu gibi, ezeli-ebedi doğruların bilgisi olduğunu, bu bilginin *a priori* bir bilgi olmak anlamında anımsamaya dayandığını dile getiren, Pythagorasçı kaynakları açık olan bir epistemolojiyle karşılaşırız.[22] Burada sözü edilen "ruhun ölümsüzlüğü" meselesinin ana konusu olduğu *Phaidon*'da ise bu kez söz konusu bilginin objelerini oluşturan İdealara ilk kez olarak gönderme yapılır.[23]

Olgunluk dönemi diyalogları *Devlet*, *Phaedros* ve *Kratylos* adlı diyaloglardan oluşur. Yeri epeyce tartışmalı olan diyalog, *Şölen*'dir. O, pek çok yorumcuya göre, bir geçiş eseridir; bununla birlikte, azımsanmayacak bir grup yorumcu veya Platon araştırmacısı da onu olgunluk dönemi eserleri arasına yerleştirir. Olgunluk dönemi eserlerinin er temel özelliği, bu diyaloglarda artık tam olarak şekillenmiş Platon'a ait bir sistemin bulunmasıdır. Bu sistemin merkezinde ise İdealar kuramı bulunur. Platon'un sistemini, temel öğretilerini ortaya koyan söz konusu olgunluk dönemi eserleri, yaklaşık olarak 380-360 yılları arasında kaleme alınmıştır.[24] Bu dönemin diyalogları çok daha az dramatik olup, Sokratik diyalogların eğretiliğinin ve negatif tutumunun epey uzağına düşerler. Burada da, aynen ilk dönem diyaloglarında olduğu gibi, Sokrates yine baş konuşmacı ya da tartışmacıdır.

21 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Meneksenos* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 20.

22 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Menon* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 20.

23 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Euthyphron* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 27.

24 T. Brickhouse – N. D. Smith, *age.*

Sokratik diyaloglarda söz konusu olan moral bilgi ve ahlaki erdemlere dönük ilgi, olgunluk dönemi diyaloglarında da devam etmekle birlikte, Platon'un bu eserleri yazdığı sıralarda ilgisinin teknik anlamda daha soyut ve felsefi konulara kaydığı görülür. Zira bu diyaloglarda metafiziksel ve epistemolojik meselelere daha büyük bir ağırlık verilir, onlara daha güçlü bir biçimde vurgu yapılır. Gençlik diyaloglarıyla olgunluk dönemi diyalogları arasındaki en çarpıcı farklılık, İdealar kuramından oluşur. Platon bu diyaloglarda, İdealar kuramının metafiziksel, etik, epistemolojik ve mantıksal boyutlarını, antropolojisi ve politika anlayışıyla ilişki içinde gözler önüne serer. Dönemin en temel eseri, hiç kuşku yok ki *Devlet*'tir.

Platon'un diyaloglarının kronolojisinde dördüncü sırayı, Platon'un filozof ve yazar kariyerinde olgunluktan yaşlılığa geçişi temsil eden ara diyaloglar oluşturur. Bu eserlerin, tarihsel olarak MÖ 360 ile 355 yılları arasında kalan bir dönemde kaleme alındıkları sanılmaktadır. Bu diyalogların sayısı, tıpkı birinci döneminin diyalog sayısı gibi, üçtür. Söz konusu diyaloglar *Parmenides*, *Theaetetos* ve *Phaedros*'tan meydana gelir. Bu dönemi tanımlayan, hatta dönemin diyaloglarını birleştiren en önemli husus, onlarda Platon'un ilk kez olarak sistemine, özellikle de İdealar kuramına eleştirel bir gözle bakmaya başlamış olmasıdır. Nitekim *Parmenides*'te İdealar kuramının yol açtığı güçlük ve zorluklar üzerinde yoğunlaşılır. *Theaetetos*'ta ise, algının bilgi olma iddiasını tartışırken, öyle sanılır ki, Platon bir yandan da kendine İdealar kuramı olmadan bilgi problemine bir çözüm getirip getiremeyeceğini sorar.[25]

Platon'un yazar kariyerindeki son evreyi, yaşlılık dönemi diyalogları meydana getirir. Olgunluk dönemi diyalogları arasında *Sofist*, *Devlet Adamı*, *Timaios*, *Kritias*, *Philebos* ve *Yasalar* bulunur. Söz konusu eserler MÖ 355-347 yılları arasında kaleme alınmışlardır. Bu diyaloglarda ana Plato-

25 Platon, *Timaios* 27d-28a; F. M. Cornford, *Platon'un Bilgi Kuramı, Metne Eşlik Eden bir Yorumla Birlikte Platon'un Theaetetos ve Sofist adlı Diyalogları* (çev. A. Cevizci), Ankara, 1989, ss. 12-14.

nik öğreti, geçiş döneminin eleştirilerinin ardından nihai şekliyle sunulur. Olgunluk dönemi diyaloglarının temel eserinin *Devlet* olmasına benzer şekilde, dönemi bu kez bir üçlü olabilecek en iyi şekilde karakterize eder. Bu üçlü de *Devlet Adamı*, *Philebos* ve *Timaeos*'tur. Buna göre, teleolojik dünya görüşünü hiç terk etmeden devam ettiren ve bu çerçeve içinde evrende olduğu kadar, insan ve toplumda da düzeni arayan Platon, herhangi bir varlığı iyi yapan şeyin ondaki düzen, bileşenleri arasındaki uygun ölçü ve oran olduğunu belirtmeye her üç eserde de özel bir önem atfeder.[26] O, bu eserlerde etik ve politika ile metafiziği, beşeri olan ile kozmik olanı eşsiz bir biçimde bir araya getirirken, aynı düzenin evrende olduğu kadar, insanda ve toplumda da olduğunu ortaya koyar. O, *Timaeos*'ta bunu evren, *Philebos*'ta insan ve *Devlet Adamı*'nda toplum açısından ortaya koyar. Demek ki, yaşlılık diyaloglarıyla olgunluk diyaloglarını özellikle içerik yönünde birleştiren en önemli husus budur, yani teleolojik evren görüşüdür. Farklılık ise, politika felsefesinin veya düzen olarak adalet telakkisinin bu dönemde iki diyalogla temsil edilmesinden de anlaşılacağı üzere, siyaset teorisinin biraz daha öne çıkmasından meydana gelir. Bir başka önemli farklılık, son iki dönemde, yani olgunluktan yaşlılığa geçiş evresiyle yaşlılık dönemi eserlerinde Sokrates'in rolünün azalmasından ve diyaloğun, özellikle gençlik döneminde çok öne çıkan dramatik karakterinin tümden kaybolmasından meydana gelir. Sokrates sadece *Philebos* ve *Theaetetos*'ta baş konuşmacıdır, diğer diyaloglarda Platon'un baş sözcüsü değildir, *Yasalar*'da ise hiç görünmez. Yine son dönem diyaloglarında, sonradan zoraki bir biçimde diyaloga dönüştürülmüş olduğu sanılan, uzun sunum ya da serimlerin belirleyici olmaya başladığı deneme formu ağır basar.

Ahmet Cevizci
Mart 2013

26 *Bkz.* A. Cevizci, "Önsöz", *Philebos* (çev. F. Akderin), İstanbul, Say Yayınları, 2011, s. 20.

ÖNSÖZ

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Sokrates'in Savunması Platon'un hocası Sokrates'in hayatı ve düşüncelerini anlattığı gençlik diyalogları arasında yer alır. O, iki eserle birlikte bir üçlü oluşturur. Bu eserler, onu ölüme götüren ardışık olaylar silsilesiyle ilgili eserlerdir: *Euthyphron*, *Savunma* ve *Kriton*. Bunlardan *Euthyphron*, Sokrates'e "dinsizlik suçu" işlediği gerekçesiyle mahkemeye verildiğini bildiren resmi kararın tebliğ edilme öyküsü etrafında döner. *Savunma*, mahkemedeki Sokrates'i ve onun burada yaptığı eşsiz savunmayı aktarır. *Kriton* ise kendisiyle ilgili olarak ölüm kararı verildikten sonra, hapse atılan Sokrates'in hapiste infazı beklerken geçirdiği günleri aktarır. Bu üç eser içinden de esas *Savunma*'nın Sokrates'in hayatı, karakteri ve görüşleriyle ilgili bilgi bakımından en önemli kaynak olduğu kabul edilir.[1]

Diyaloğun Konusu

Sokrates'in mahkemedeki savunmasını nakleden tek savunma olmamakla birlikte, Platon tarafından kaleme alın-

1 *Bkz.*, Guthrie, W. K. C., *A History of Grek Philosophy*, vol IV, *Plato: The Man and His Dialogues: Earlier Period*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, s. 7.

mış *Savunma*'nın pek çok yönden tarihsel belge ve olaylara en uygun düşen en iyi savunma olduğu kabul edilir. Dahası, bu savunma sadece Sokrates'in karşı karşıya kalmış olduğu suçlamalar için yapılmış bir müdafaa olmayıp, bir bütün olarak Sokrates'in hayatının savunulması ve meşrulaştırılması yönünde bir savunma olmak durumundadır. Bunu da en iyi, Sokrates'i herkesten daha sağlam bir biçimde özümsemiş, onun mesajını herkesten daha iyi almış olduğu düşünülen Platon'un başarmış olabileceğini kabul ederiz. Buna göre, Antik Yunan düşüncesi tarihinde, Sokrates'in, en azından Ksenophanes tarafından kaleme alınmış bir başka savunması daha vardır. Bununla birlikte, Ksenophanes'in ne mahkemede olup bitenlere sadık kaldığı, ne de Sokrates'in savunmasının gerçek özünü ortaya koyabilecek bir felsefi derinliğe sahip olduğu haklı olarak öne sürülür.

Savunma'ya temel teşkil eden olaylarla ilgili bilgilerimiz, aslında oldukça sınırlıdır. Mahkemede yapılan bu savunmanın fiilen MÖ 399 yılı baharında yargı önüne çıkarılan Sokrates'in kendisine Meletos adlı bir Yunan yurttaşı tarafından yöneltilen suçlamalara karşı yaptığı savunmaya dayandığını biliyoruz. Tarihsel bilgilerimizden hareket ettiğimizde, Sokrates'in esas itibariyle itham edildiği yasa ihlalinin dinsizliği yasaklayan yasanın ihlal edilmesi olduğunu da kesin olarak biliyoruz. Yine tarihsel bilgilerimiz, Sokrates'in bu mahkemede suçlu bulunduğunu ve ona, Meletos'un önerisine uygun olarak, ölüm cezası verildiğini doğrulamaktadır. Sokrates, bu kez *Kriton* ve *Phaidon* adlı diyaloglarda anlatılacağı üzere, bir süre hapiste tutulduktan sonra, Atina kent devletinin resmi görevlileri tarafından infaz edilir. Sokrates'in suçlanması, mahkemesi ve

idamıyla ilgili sahip olduğumuz bütün tarihsel bilgi bundan ibarettir. Geriye kalan her şey, bir spekülasyon ya da kurgudan ibaret olmak durumundadır.[2]

Söz konusu kurgulardan tarihsel gerçeklere en uygun düşeni, yukarıda belirttiğimiz ve şimdi öne süreceğimiz nedenlerden dolayı, Platon'un kurgusu olmak durumundadır. Başka bir deyişle, Platon tarafından kaleme alınmış *Savunma*'nın tarihsel hakikatlere en uygun düşen savunma olduğu rahatlıkla söylenebilir. Her şeyden önce Platon, eserde kendisine yaptığı göndermelerden de anlaşılacağı üzere,[3] mahkemede fiilen bulunmuş biriydi. Yani, mahkemeye dair bilgileri ikinci el malumatdan ibaret olan Ksenophanes'le kıyaslandığında, Platon'un Sokrates'in mahkemesi ve mahkemede yaptığı savunmayla ilgili bilgisi doğrudan bir bilgiydi.[4] Yine, Sokrates'in mahkemesini, mahkemede görevli savcı ve jüri üyeleri dışında, izleyen çok sayıda insan vardı.

Dolayısıyla, Platon tarihsel gerçeklerle uyuşmayan bir savunma kaleme almış olsaydı, sadece kendi kişisel amacıyla ters düşmeyecek, mahkemeyi izlemenin dışında onun kısa sürede kaleme aldığı *Savunma*'yı da okuyacak olanların tahrifat iddia veya suçlamalarıyla da karşı karşıya kalacaktı. Bu da, hayatını hakikate, hakikati arayıp bulmaya ve bu arada hocasının hatırasını yaşatmaya adamış Platon gibi bir filozof için uygun olmazdı.

2 Brickhouse, T. C., –Smith, N. D., *Routledge Philosophy Guidebook to Plato and the Trial of Socrates*, Routledge, New York, 2004, s. 70.

3 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 34a2 ve 38b.

4 *Bkz.*, Burnet, J., *Plato's Euthyphro, Apology of Socrates and Crito*, Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 65.

Diyaloğun Kaleme Alınış Tarihi

Savunma'nın aslına veya tarihsel hakikatlere uygunluğu meselesini belli ölçüler içinde bir karara bağladıktan sonra, şimdi de eserin Platon tarafından kaleme alınış tarihiyle ilgili bilgiler verebiliriz. Daha önce de söylediğimiz üzere, *Savunma* Platon'un, Sokrates'in ölümünden kısa bir süre sonra yazılmaya başlanan gençlik dönemi diyalogları arasında bulunur.[5] Bu eserler arasında, tarihsel olarak en önce gelen de, doğallıkla *Savunma*'dır. Platon'la ilgili öyle veya böyle çalışmalar yapmış hemen tüm Batılı araştırmacı ve yorumcular, onun Sokratik diyaloglarda Sokrates'in felsefi görüşlerini vermezden önce, hocasının hayatıyla ilgili tarihsel verileri ortaya koymaya özen gösterdiğini öne sürerler. Çok daha önemlisi, eserlerini Sokrates'in ölümünden kısa bir süre sonra yazmaya başlayan Platon'un *Savunma*'yı, mahkemeyle ilgili hatıraları ve bilgileri zihninde çok tazeyken yazmaya teşebbüs etmesi çok anlaşılır bir şeydir.[6] Dahası, gençlik dönemi eserlerinde ifade edilen Sokrates felsefesinin ana hatlarının *Savunma*'da ortaya konan çürütme, sorgulama misyonu ekseninde gelişecek bir erdemlilik genel çerçevesi içine oturduğu dikkate alınırsa,[7] *Savunma*'nın yazılmış ilk Platonik eser olduğu sonucuna daha rahat varılabilir. Nihayet, *Savunma*'da çizilen Sokrates resmi ile *Euthyphron* ve *Kriton*'un, hatta diğer gençlik eserlerinin Sokrates'i arasında tam bir süreklilik vardır. Ve "tarihsel Sokrates"e tekabül ettiğini düşündü-

5 *Bkz.*, Cevizci, A., *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 4. baskı, Asa Kitabevi, Bursa, 2006, s. 277.

6 Brickhouse, T.C., –Smith, N. D., *age*, s. 71.

7 *Bkz.*, Cevizci, A., *age*, s. 277.

ğümüz bu Sokrates ile olgunluk veya yaşlılık dönemi eserlerinin, artık Platon'un öğretilerinin sözcülüğünü yapan Sokrates'i arasında mutlak bir farklılık vardır.

Sokrates'e Açılan Davanın Türü

Ana metnin daha iyi anlaşılması için bilinmeleri yararlı olabilecek başka birtakım olgusal veya tarihsel bilgiler vardır. Bu bilgiler beş ayrı hususla yani sırasıyla, Sokrates'e açılan davanın türüyle, mahkemenin kendisiyle, jüri üyeleriyle, Sokrates'in davacılarıyla ve nihayet, Sokrates'e yöneltilen suçlamaların mahiyetiyle ilgili olmak durumundadır.

Kaynaklar, Antik Yunan'da davaların ya da hukuki süreçlerin, ***dava***nın kim tarafından ve hangi suçlar için açıldığına bağlı olarak, ikiye ayrıldığını gösterir.[8] Bunlardan birincisi, işlenen bir suç veya bir yasanın ihlal edilmesi karşısında, herhangi bir yurttaş tarafından mahkemeye açılan bir dava türü olarak *graphe*dir.[9] İkincisi ise, bir kişiye işlemiş olduğu bir suçtan dolayı, zarar vermiş olduğu kişi tarafından açılan bir dava türü olarak *dike* diye bilinen davadır. Hayatı boyunca işlediği bir suçun mağduru olan bir kimse tarafından açılmış bir davaya muhatap olmadığını söyleyen[10] Sokrates'e Meletos tarafından açılmış olan dava, işlendiği öne sürülen dinsizlik suçuna bağlı olarak, *graphe* kapsamı içinde açılmış bir kamu davası olarak ge-

8 *Bkz.*, sözgelimi Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 71.

9 Reeve, C. D. C., *Socrates in the Apology: An Essay on Plato's Apology of Socrates*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1989, s. 85.

10 *Bkz.*, *Euthyphron* 2b.

çer.[11] Söz konusu dava, Atina başsavcısı tarafından yapılan bir incelemenin, bir hazırlık incelemesi ya da soruşturmasının (*anakrisis*) ardından açılmış bir davadır. Suçlama, mahkemeye yansıtılmadan önce, Atina'da eski kralların kimi görev ve fonksiyonlarını yerine getirirken, devletin diniyle ilgili davaları da inceleyen Arkhont-Basileus'un incelemesine sunulmuştur.[12]

Graphai olarak bilinen bu türden davalarda, suçu sabit görülenlerin cezası zaman zaman yasa tarafından verilirken, bazen de yargıçlar veya jüri üyeleri tarafından, davacının istediği ceza (*timesis*) ile dava edilen ya da suçlu bulunan kişinin önerdiği karşı ceza (*antitimesis*) arasında bir seçim yapılarak verilirdi. Başka bir deyişle, kimi kamu davalarında Yunan hukuku, jüri üyelerinden suçlu olduğuna karar verdikleri kişiyi, yasaya göre kendi başlarına bir ceza vererek değil de, savcı ya da onu suçlayan kişi tarafından talep edilen ceza ile suçlunun kendisi için önerdiği ceza arasında bir seçim yapmak suretiyle cezalandırmalarını talep etmekteydi.

Mahkemenin Niteliği

Dava, Meletos'un Sokrates'e yönelik suçlamalarının dava açılmasını veya mahkemeye götürülmesini gerektirdiğine karar verildikten sonra, *Eliaia* adı verilen Yunan ***mahkeme***lerinde açılır. Mahkeme elimizdeki kaynaklara göre, Atina meydanının güneydoğusuna kurulmuş, büyük bi-

11 *Bkz.*, sözgelimi, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 72.

12 Versenyi, L., *Sokratik Hümanizm* (çev. A. Cevizci) Sentez Yayınları, Bursa, 2007, s. 149.

nalardan oluşan adliye kompleksi içinde yapılmıştır. Mahkeme binasının veya davanın görüldüğü, kapalı veya çoğunlukla açık yapının büyük olmasının en önemli nedeni, jüri üye sayısının bazı durumlarda 2500 kişiye kadar ulaşabilmesiydi. Antik Yunan'da, en sıradan, en mütevazı davalarda bile, jüri iki yüz kişiden oluşuyordu. Çok büyük ve önemli davalarda ise, bu sayı birkaç bin kişiye varıyordu.

Demek ki, Antik Yunan'da mahkemelere ev sahipliği yapan binaların büyüklüğü, bu mahkemelerin en önemli unsurunu oluşturan jürinin sayısal büyüklüğünden kaynaklanmaktaydı. Eldeki bilgilere göre, jüri üyelerinin oturduğu sıraların önünde, çeşitli konuşmacıların konumlandıkları, çok farklı amaçlar gözeterek birtakım konuşma yaptıkları bir kürsü bulunuyordu. Kürsüye çıkarak konuşma yapanlar arasında, sadece sanıklar değil tanıklar ve destekleyici ya da savunucular da (*sunegoroi*) bulunurdu.[13] Söz konusu destekleyici veya savunucuların rolü, sadece birtakım konuşmalar yapmaktan ibaret değildi; örneğin, mahkemelerde kendilerine bir suç isnat edilen kimselere karşı konuşanlar, aynı zamanda suçlayıcıların iddianamelerini hazırlamakla, onların durumlarını güçlendirecek soruşturmalar yapmakla görevliydi. Çünkü jüri üyelerinin beşte birinden daha azı suçlanan kimsenin mahkûmiyeti lehinde oy kullandığı zaman, suçlayıcılar bin drahmilik bir cezayla karşılaşmak durumunda kalıyorlardı.[14] Böyle bir cezayla, suçlayıcıların hukuku istismar etmelerinin, mahkemenin zamanını boşuna almaları-

13 Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 73.

14 *Bkz.*, Burnet, J., *age*, s. 152.

nın ama çok daha önemlisi asılsız suçlamaların önüne geçilmek istenmekteydi.[15]

Mahkemede Sokrates adına konuşan, ona omuz veren ya da fiili anlamda yardım eden bir destekçi olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Çünkü mahkemelerde, her iki tarafın da davalarını kendi başlarına sunmaları, savunmalarını kendi kendilerine yapmaları istendiği için, avukat kullanılmasına izin verilmezdi. Bununla birlikte, mahkemelerde özellikle suçlananların profesyonel bir anlamda yardım almalarına izin verilmekteydi. Buna göre bir dava ya da suçlamaya muhatap olan kimsenin, yasayı bilen bir profesyoneli kendisi için bir konuşma ya da savunma hazırlaması için para karşılığı tutması, çok alışılmış bir âdet ya da uygulamaydı. Uzman tarafından hazırlanan konuşma, suçlamaya muhatap olan veya dava edilen kişi tarafından ezberlenir ve mahkemede okunurdu. Bir üçüncü yüzyıl biyografi yazarı ve felsefe tarihçisi olan Diogenes Laertios, bu durumun Sokrates için de geçerli olduğunu ve ünlü hatip Lysias'ın onun için bir savunma hazırladığını söyler. Fakat Sokrates, Lysias'ın savunmasını felsefi bir savunmadan ziyade, salt bir mahkeme konuşması olarak değerlendirmiş ve hiç kullanmamıştır.[16]

Mahkemenin zamanı ya da programına gelince, Yunan'da mahkemelerin, Sokrates'in mahkemesi de dahil olmak üzere, genellikle bir günde bitirildiğini biliyoruz.[17] Buna göre, sabahları, iddianamelerini destekleyecek ve te-

15 Platon, *Sokrates'in Savunması* (çev. ve yorum E. Gören), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 164.

16 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (çev. C. Şentuna), YKY, İstanbul, 2003, II 40-41, s. 82.

17 Brickhouse, T. C. –Smith, *age*, s. 74.

mellendirecek birtakım konuşmalar yapmaları için, tamamen davacılara ayrılmaktaydı. Öğleden sonra ise, savunmalarını yapmaları, tanıklarını dinletmeleri için tamamen davalı tarafa ayrılırdı. Aynı durum doğallıkla, Sokrates'in "dinsizlik" suçuyla yargılandığı mahkeme için de geçerli olmuştur. Nitekim Sokrates savunmanın ardından yaptığı konuşmada bu sıkışıklıktan yakınacak, mahkemenin süre olarak uzun tutulmamasının iki ayağını nasıl bir pabuca soktuğunu belirtecektir.

Mahkemedeki Jüri

Mevcut yasaların, gelenekselleşmiş bütün hukuki süreçlerin aynen uygulandığı bu mahkeme, bazı yönlerden taşıdığı olağanüstü büyük öneme rağmen, anlaşılan o ki Yunanlılar için, pek çok yönüyle aslında sıradan bir mahkeme durumundaydı. Bunu sadece mahkemenin Sokrates'in yakınmasına rağmen bir günde görülen bir davayla sınırlanmasından değil, fakat *jüri*nin 500 kişiden oluşmasından da anlıyoruz. Buna göre, Atina mahkemelerinde jüri üyelerinin sayısı 200 ile 2500 kişi arasında değişmekteydi. Bunu Diogenes Laertios'un ifadelerinden[18] ve Sokrates'in masumiyetinin ortaya çıkması için otuz kadar oy almanın yeterli olmuş olacağını dile getiren beyanından[19] anlıyoruz.

Atina'da mahkemelerde görev yapan jüri üyeleri, elbette erkek ve özgür Yunan yurttaşlarından oluşuyordu. Jüri görevi, tamamen isteyerek yapılan bir görevdi. Ve bu göreve

18 Diogenes Laertios, *age*, II 41, s. 83.

19 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 36a5.

seçilebilmek için, otuz yaşından gün almış olma zorunluluğu bulunmaktaydı. İstekliler arasından yaklaşık altı bin kişinin rastlantısal olarak seçilmesinden sonra, altı bin kişi arasından yine gelişigüzel bir biçimde seçilen gruplar, farklı mahkemelerde jüri üyeliği yapmak için görevlendirilirdi. Jüri üyelerine, bir günlük ya da bir davalık görevleri karşılığında 3 *obol* ya da yarım drahmilik bir bedel ödenmekteydi.[20] Bununla, Atina'nın biraz daha yoksul kesimlerinin desteklenmesi, bu kesimlerin kamusal görevlere katılmaları için teşvik edilmeleri ve nihayet, jürilerin daha demokratik hâle getirilmesi amaçlanıyordu. Bununla birlikte söz konusu demokratik usullerin Sokrates gibi bir demokrasi eleştirmeni için pek hayırlı olduğu söylenemez; bunun da nedeni, elbette halkın nispeten daha sıradan kesimlerinden oluşan jürinin Sokrates'in yaptıklarını, gerçekten yapmak istediklerini anlayacak bir entelektüel kalite ve donanımdan yoksun bulunmaları ve Sokrates'le ilgili olarak halk arasında oluşmuş olan önyargılardan fazlasıyla beslenmiş olmalarıdır.[21]

Sokrates'in Suçlayıcıları

Aynı avami kalite ve donanımsızlığı, üstelik bu kez politik çıkarlarla da beslenecek şekilde, Sokrates'in ***suçlayıcıları***nda da buluruz. Sokrates'in *Savunma*'nın daha ilk cümlesinde[22] suçlayıcılarından önce çoğul olarak, sonra biraz daha ileride[23]

20 Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *a.g e.*, s. 76.

21 MacDowell, D., *The Law in Classical Athens*, Ithaca, New York, 1978, s. 34-35.

22 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 17a1.

23 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 18b2.

"Anytos ve arkadaşları" diye söz etmesinden de belli olduğu üzere, onu suçlamakla kalmayıp, eylemlerini dava konusu yaptırarak mahkemeye verenler, toplamda üç kişidir. Bunu, Sokrates'in savunmasında birkaç kez "Meletos, Anytos ve Lykon" gibi üç farklı isimden toplu olarak söz etmesinden de anlıyoruz.[24] Bu üç kişiden resmi davacı, yani Sokrates'i mahkemeye getiren iddianameyi hazırlayan, gerekli bütün hukuki işlem ve formaliteleri yerine getiren kişi Meletos'tur[25] ve diğer iki suçlayıcı olarak Anytos'la Lykon ana suçlayıcının, yani Meletos'un destekleyicileri (*sunegoroi*) olarak gündeme gelir.[26] Bununla birlikte, Meletos'un esas itibariyle bir piyon olduğunu veya resmi suçlayıcı olsa bile gerçek bir suçlayıcı olmadığını, onu harekete geçirenin esas Anytos olduğunu,[27] hatta Anytos olmasaydı eğer, Meletos'un böyle bir işe büyük ihtimalle kalkışmayacağını, Sokrates *Savunma*'nın daha başlarında ima eder.

Buradan ve de *Savunma*'da çizilen portreden de anlaşılacağı üzere, Meletos alabildiğine saf bir yurttaş, sıkı bir milliyetçi ve en azından kendi perspektifinden bakıldığında da gerçek bir vatanseverdir. Sokrates her ne kadar onun "ozanlar adına konuştuğunu"[28] söylese de, araştırmacılar Meletos'la ozanlar arasında kurulacak bir bağın olmadığını, en azından bu yönde bir tarihsel belge bulunmadığını

24 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 23e5, 36a8.

25 *Bkz.*, Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, vol III, *The Fifth Century Enlightenment*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, s. 381.

26 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 36a8.

27 Hackforth, R., *The Composition of Plato's Apology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1933, s. 78.

28 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 23e6.

belirtmeye özen gösterirler.[29] Ama aynı kaynaklar, onun Sokrates'e açmış olduğu davanın, Meletos tarafından açılmış ikinci dinsizlik davası olduğunu, onun aynı yıl içinde Andosides isimli bir şahsa karşı da aynı dinsizlik suçlamasıyla dava açmış olduğunu belirtirler.[30] Sokrates'in Platon'un aynı dönem içinde yazılmış bir başka diyaloğu olan *Euthyphron*'da kendisinden, "uzun saçlı ve kısa sakallı pek tanınmayan bir genç adam"[31] olarak söz ettiği Meletos anlaşılan o ki, kenti dinsizlikten ve dinsizlerden arındırmaya ant içmiş bir yurtsever olmak durumundadır. Bu uğurda, Sokrates'in de işaret ettiği gibi,[32] hukuk dışı yollara başvurmaktan çekinmeyen Meletos, Salamisli Leon'un adaletsiz bir biçimde tutuklanması işine bulaşmıştı.

Meletos'la kıyaslandığında, Lykon biraz daha tanınan biriydi. Sokrates'in onun "hatiplerin temsilcisi olduğunu"[33] söylemesi bile, onun sadece halk arasında değil, kamusal alanda tanınan ve saygı gören bir kimse olduğunu kanıtlayacak niteliktedir. Üçüncü bir sınıfın, esas olarak "zanaatkârlarla politikacıların temsilcisi olan"[34] Anytos'a gelince, onun üç suçlayıcıdan sadece en tanınanı değil en güçlüsü olduğu da söylenir.[35] Buna göre, Anytos Peloponnes Savaşı'ndan sonra Atina'da kurulan, Sparta yanlılarının demokrasiye aykırı Otuzlar döneminde verilmiş olan politik mücadelenin en önemli politik önderlerindendi.

29 Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 77.
30 Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 77.
31 *Bkz.*, Platon, *Euthyphron* 2b.
32 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 32c6.
33 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 24a1.
34 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 23e6.
35 *Bkz.*, Guthrie, W. K. C., *A History of Grek Philosophy*, vol III, s. 380.

Otuzlar dönemiyle Sokrates'in mahkemesi arasında kalan dönemde oldukça etkili olan Anytos'un hayli güçlü bir demokratik siyasetçi olduğu kabul edilir. Sokrates'le olan kavgası, bu yüzden esas itibariyle politik bir kavgadır; bununla birlikte, demokrasinin restorasyonu döneminde ilan edilen genel af ve barış koşullarına sadık kalan Anytos,[36] Sokrates'e herhangi bir politik suçlama yöneltmez. Gerçekten de Anytos restore edilmiş, yeniden tesis edilmiş demokrasinin önderlerinden biri ve yükselen zanaatkârlar/tüccarlar sınıfının, iyi niyetli olmakla birlikte, entelektüel yönden zayıf bir üyesiydi. Böyle biri olduğu için de ona antidemokratik ve Atina halkının davasına zarar verir gibi görünen her şeye cephe alması çok doğaldı.[37]

Sokrates'e Yöneltilen Suçlamalar

Buradan da anlaşılacağı üzere, her ne kadar mevcut politik yapı ve güç dengesi dolayısıyla geride ağırlığı hiç de göz ardı edilemeyecek bir politik karşıtlık bulunsa ve politik açıdan güçlü olanlar Sokrates'i yürütmüş olduğu eleştiri ve sorgulamadan dolayı susturmaya karar vermiş olsalar bile, Sokrates için, Anytos önderliğinde Meletos tarafından kaleme alınan iddianamede ***suçlamalar***, esas itibariyle dini bir temele dayandırılır. Aslında bu suçlamanın da özde Atina'yı ve Atinalıları koruma amacı güdüldüğü için, siyasetten büsbütün bağımsız olduğu söylenemez çünkü diğer Yunanlılar gibi, Atinalılar da insanların tanrı-

36 *Bkz.*, Guthrie, W. K. C., *age*, s. 382.

37 Versenyi, L., *age*, s. 160.

lara karşı birtakım kabahatler işleyebileceklerine, onları kızdırabileceklerine ve bunu yaptıkları zaman, tanrıların bütün bir kenti cezalandırabileceklerine, kentin başına büyük felaketler getirebileceklerine inanırlardı. Böyle bir tehlikenin önüne geçebilmek, tanrıların gazabına engel olabilmek için, Atina devleti dinsizliği yasaklayan bir yasa çıkartmıştı. Dinsizliği yasaklayan kanun oldukça genel ve anlam bakımından da aslında muğlak bir yasaydı; dinsizlik suçunun veya tanrılara karşı işlenen suçun somut bir biçimde belirlenmesi, özgülleştirilmesi işi suçlayıcılara bırakılmıştı.[38] Sokrates'e yöneltilen dinsizlik suçlamasında da böyle oldu. Bunu eserden açıklıkla öğreniyoruz: Sokrates burada Meletos'un kendisini üç şekilde dinsiz davranmakla suçladığını belirtir. Buna göre, o **(i)** kentin tanrılarına inanmamak, **(ii)** yeni tanrılar icat etmek ve **(iii)** gençleri baştan çıkarmak suretiyle dinsizlik etmiştir.[39]

Diyaloğun Mantıksal Yapısı

Satırlarının adeta Sokrates'in mahkemede fiilen söylemiş olduğu sözler üzerine birebir inşa edilmiş olduğunu düşündüğümüz *Savunma*'nın genel yapısına gelince, eserin birbirine eşit olmayan üç bölümden meydana geldiği söylenebilir. **(1)** Bunlardan birincisi, Sokrates'in ana savunmasından oluşan, bir giriş (*prooimion*) ve usule dair konuşmanın ardından başlayıp, eserin neredeyse üçte ikilik bir bölümünü işgal eden oldukça uzun birinci bölümdür.[40] Söz

38 Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 79.

39 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 24b7-8.

40 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 18a-35c.

konusu bu ilk ve en uzun bölüm, kendi içinde birtakım altbölüm veya kesitlere ayrılır. Bu altbölümlerden ilkinde,[41] Sokrates kendisine yöneltilen ithamlar arasında bir ayrım yapar. Bu suçlamalardan birincisi, kendisine eskiden beri yöneltilen, yaygın ve bildik ithamlardır. İkinci tür suçlamalar ise, Meletos ile Anytos'un Sokrates'e mahkemede halk arasındaki yaygın ithamlardan hareketle yöneltmiş oldukları suçlamalardır.

Savunmanın Birinci Bölümü

Sokrates birinci bölümün ilk ve uzun altbölümünde kendisini işte söz konusu birinci türden ithamlara dayanan hayli yaygın ve halk arasında neredeyse kemikleşmiş hale gelen birtakım önyargılara, onun "her şeye burnunu sokan, yerli yersiz anlaşılmaz birtakım felsefi tartışmalara girişen, insanları şaşırtan ve bu haliyle Atina'ya ait değerli pek çok şeye zarar veren tuhaf bir filozof olduğunu" telkin eden peşin hükümlere karşı savunur.

Yaygın Suçlamalara Karşı Savunma: Suçlamaların deyim yerindeyse anonim olduklarını dile getiren Sokrates, yine de "bir komedya yazarı"na gönderme yaparak,[42] kaynağını bildiğini ifade eder. Kaynak meşhur komedya yazarı Aristophanes ve onun *Bulutlar* adlı, binlerce defa sahnelenmiş komik oyunudur.

MÖ 423 yılında kaleme alınmış olan bu eserde Sokrates, Atinalıların mülkiyet duygusuna en küçük bir saygı besle-

41 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 18a-24b.

42 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 18c-d.

meyen aklı bir karış havada gençlerin devam ettikleri, böceklerden yıldızlara kadar bütün bir doğal dünyayı araştırdıkları, güçsüzü güçlü gösteren akıl yürütme ve söylem formları üzerinde çalıştıkları bir evin, sözde bir eğitim kurumunun yöneticiliğini yapmakta olan bir felsefeci olarak gösterilir. Aristophanes'in buradaki bakış açısından, sonradan gençler tarafından taklit edilecek biri olarak Sokrates, Atina'nın geleneksel tanrılarıyla alay eden, Atinalıların daha önce tanrılar tarafından idare edildiklerini düşündükleri doğal olay ve fenomenlere doğalcı açıklamalar getiren biridir. O, şu halde Sokrates'i, geleneksel halk dinini yıktıktan sonra yeni bir din yaratan bir filozof olarak görür. Sokrates'in yarattığı bu din, Aristophanes'e göre, hava, boşluk, bulutlar ve kaos benzeri doğal fenomenleri tanrılaştırırken, bir yandan kötü ve günahkâr insanların cezalandırılması imkânını ortadan kaldırır, diğer yandan da Sofistlerin sorumlusu oldukları ahlaksızlığa metafizik dayanak sağlar.[43] Aynı oyunda, Sokrates, çok daha kötüsü, gençlere aldıkları borçları ödememeleri için hile teknikleri öğretmekte ve onları ebeveynlerinin sözünü dinlemeyip, anne babalarına karşı çıkmaya teşvik etmektedir. Buradan hareketle, onun çok sevdiği Atina'ya zarar verdiğini düşündüğü bilumum entelektüel yenilik ve eğilime saldırmak için, Sokrates'i bir sembol ve komediyi de bir araç olarak kullandığı söylenebilir.[44] Sokrates üzerinden, geleneksel açıklama tarzının yerine doğal ya da bilimsel açıklama-

43 Aristophanes, *Clouds* (trans. by A. H. Sommerstein), Clarendon Press, Oxford, 1982, ss. 247-48, 367, 423-24.

44 Benzer bir yorum için *bkz.* örneğin L. Versenyi, *Sokratik Hümanizm* (çev. A. Cevizci) Sentez Yayınları, Bursa, 2007, s. 159; C. C. W. Taylor, *Sokrates* (çev. C. Atila), 2. baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 16.

yı geçiren doğa filozoflarıyla Sofistlere ve bu arada bilumum yenilikçilere saldıran Aristophanes, Sokrates'in gözünde, halk arasında kendisiyle ilgili oluşmuş olumsuz kanaat ve önyargıların en önemli sebebidir. Sokrates, bu noktada ne doğa filozoflarının sahip olduğu türden bir bilgeliğe, ne de Sofistlerin bilgeliği türünden bir hikmete sahip olduğunu gösterdikten sonra, halkın önemli bir kesiminde kendisiyle ilgili oluşan ve mevcut suçlamalara temel teşkil eden kötü şöhreti, hatta bu arada ona inanarak peşinden giden insanların gözünde sahip olduğu bilgeliğin mahiyetini açıklama ihtiyacı duyar. Bu açıklamanın bir parçası olarak da, bu küçük bölümün son paragrafında,[45] belli bir bilgeliğe sahip olduğunu kabul eder. Sokrates'in sahip olduğu bu bilgelik, onun "insani ya da beşeri bilgelik" adını verdiği bilgelik olmak durumundadır. Başka bir deyişle, o, burada iki tür bilgelik arasında bir ayrım yapar. Bunlardan birincisi, onun "insanüstü veya ilahi hikmet" dediği bilgeliktir. Bu tür bir hikmete sahip olmadığını açıklıkla söyleyen Sokrates, sahip olduğu hikmetin "beşeri bir bilgelik" olduğunu ortaya koyar. Söz konusu bilgelik ise, "bilmediğini bilmenin" belirlediği mütevazı bir bilgeliktir.

Bilgeliğinin mahiyetini bu şekilde ortaya koyan Sokrates, bu altbölümde halk arasında oluşan kötü şöhretini, yakın dostları arasında oluşan "bilge Sokrates" imajını temellendirebilmek amacıyla, gerçekliği olan bir öykü anlatır. Öyküye göre, yakın dostlarından ve onun bilgeliğinin yüksek düzeyinden emin olan Khairephon, Delphoi Tapınağı'na giderek tanrı elçisi kâhine insanların en bilgesinin

45 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 20c4-35.

kim olduğunu sormuş. Khairephon'un bu hareket tarzının bir Yunan inancına dayandığı söylenebilir. Buna göre, Yunanlılar kendileri için anlaşılmaz ya da karanlık olan kimi konularda ve bu arada gelecek kapsamına giren kimi olaylarda, tanrı Apollon'un bilgisine, ondan gelecek mesajlara ihtiyaç duyarlarmış.[46] Tanrı da, başvuru üzerine mesajını, elçisi aracılığıyla, genellikle kapalı ve hayli muğlak bir anlam içinde aktarırmış. Tanrı, Khairephon'a, söz konusu başvurusu üzerine, insanların en bilgesinin Sokrates olduğu mesajını iletmiş.

Sokrates'in anlattığı, ona felsefi faaliyetlerini ve bir filozof olarak misyonunu temellendirme imkânı veren bu öykü birkaç bakımdan oldukça aydınlatıcı olmak durumundadır. Öykü, her şeyden önce Sokrates'in felsefi sorgulama ve tartışmalarının ne zaman başlamış olduğu konusunda bize bir fikir verir. Bu tarih, yorumcular tarafından MÖ 430 yılı olarak tahmin edilmektedir.[47]

Delphoi tanrısının mesajı, ikinci olarak dinsizlikle suçlanan Sokrates'in savunmasını iddia edilenin tam aksine, dini bir temele oturtması, eleştiren ve sorgulayan bir filozof olarak misyonunu ilahi bir mesaja dayandırması bakımından önem taşır. Sokratik ironinin, sanılanın[48] aksine, iş başında olmadığı belki de yegâne yer burasıdır. Sokrates Delphoi kehanetini veya tanrının mesajını çok ciddiye alır. Bununla birlikte, bu mesajın lafzıyla ruhu veya görünüşüyle hakikati arasında bir ayrım yapar. Mesajının lafzının

46 Brickhouse, T. C. –Smith, N. D., *age*, s. 98.

47 *Bkz.*, örneğin Guthrie, W. K. C., *Socrates*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, ss. 85-86.

48 Reeve, C. D. C., *Socrates in the Apology*, s. 23.

veya görünüşünün doğru olabilmesi, Sokrates'e göre mümkün değildir; çünkü bir filozof, üstelik akılcı bir filozof olarak Sokrates aynı konuda iki çelişik yargı ya da önerme olduğu zaman, bunlardan ikisinin birden doğru olamayacağını herkesten daha iyi bilmektedir. Konu, Sokrates'in bilgeliğidir. Ve bu konuda, karşımıza biri Sokrates'in "bildiğim tek bir şey var, o da hiçbir şey bilmediğim" sözünde ifadesini bulan özbilgisi ya da bilgisizlik itirafı, diğeri de tanrının onu insanların en bilgesi olarak gösteren mesajı olmak üzere, iki çelişik iddia çıkar. Sokrates üstelik, söz konusu iki yargıya vücut veren iki farklı bilgi kaynağının ayrı ayrı tartışılmaz olduğunu kabul eder. Bunlardan birincisi, insanın kendisine tutmuş olduğu aynadır ki, o hiçbir zaman kişinin kendisiyle ilgili olarak yanlış bilgi vermez. Bu açıdan bakıldığında, Sokrates'in özbilgisi, yani moral konularda hiçbir bilgeliği olmadığını ortaya koyan bilgisizlik itirafı doğru olmak durumundadır. Diğer bilgi kaynağı ise ilahi otoritedir. Onun da yanılmaz olduğunu kabul eden Sokrates, tanrının onu insanların en bilgesi olarak gösteren mesajının, görünüşte ya da lafzen yanlış olsa bile, ikinci bir anlamda doğru olduğunu kabul eder. Bu nedenle, yani kendisiyle ilgili kehanetin gerçek anlamını açığa çıkarabilmek için, onun görünüşteki anlamını çürütmek amacıyla insanları bilgelik yönünden sorgulamaya başlar.

İlk gittiği kişi, Yunan dünyasında bilge olduklarına inanılan, Sokrates'in de gerçekten bilge olduklarını düşündüğü politikacılardır. Sorguladığı ilk politikacının, o, her ne kadar kendisinin bilge olduğunu düşünse de, gerçekte bilge olmadığını görür. Görmekle olmaz, politikacının nefre-

ti ve düşmanlığını üzerine çeker. Çünkü gerçek yüzünün açığa çıkarılmasından kimse hoşlanmaz, hele her yaptıklarının doğru olduğuna inanan, eleştiriye tahammülsüz iktidar sahipleri hiç hoşlanmazlar. Sokrates politikacılardan sonra ozanlara gider; çünkü ozanlar antik Yunan'da gerçekten ve oldukça derin bir anlam içinde bilge olduklarına inanılan kişilerdir; Sokrates, onların belli bir kavrayışa sahip olduklarını inkâr etmez, ama gerçekte bilge olmadıklarını gördüğünü öne sürer. İnceleyip sorguladığı üçüncü ana grubu oluşturan zanaatkârlarda da durum aynıdır: Onlar da mesleki bir bilgiye sahip olmakla birlikte, gerçek anlamda bir bilgelikten yoksundurlar.

Sokrates'in bu soruşturmasından, her şeyden önce "beşeri bilgeliğin" tam olarak ne anlama geldiği sonucu tam olarak ortaya çıkar. Politikacıların, ozanların ve zanaatkârların sahip olamadıkları, fakat sadece Sokrates'in sahip olduğu, onu insanların en bilgesi yapan beşeri bilgelik, biraz da en önemli şeylerle ilgili bilgelikten, moral hikmetten yoksunluğun bilincinde olmaktan oluşan bir bilgeliktir. Bu ahlâkî bilgelik, hayatta gerçekte neyin iyi neyin kötü olduğuna veya en önemli şeye, bizi gerçekten iyi olana götüren moral yol ya da erdemlere dair bir bilgeliktir.[49] Durum böyle olduğunda, mesleki anlamda değil, fakat moral bilgi ve bilgelik açısından, ortaya üç farklı durumun çıktığı söylenebilir. Bunlardan birincisi ozanların, politikacıların ve zanaatkârların en yüksek derecede önemi olan şeylere dair bilgelikten, erdemin ve moral hakikatin bilgisinden yoksun oluşlarıyla belirlenen, ama bilgisizliğin farkına va-

49 Klosko, G., *The Development of Plato's Political Theory*, Methuen Inc., New York, 1986, s. 28.

ramayış haliyle pekişen derin ve utanç verici bir cehalet halidir. Bu, Sokrates açısından bir insanın başına gelebilecek en büyük felaketi temsil etmektedir.

Bilgelik bakımından ara konum, Sokrates'in kendisini insanların en bilgesi yapan bilgeliğinden oluşur. Onun sınırlı bilgeliği, bilmediğini bilmekten, gerçek bir ahlaki bilgelikten yoksun bulunduğunun bilincinde olmaktan oluşan "beşeri bilgelik"tir. Bu bilgelik, üçüncü ve gerçek bilgelik türünü meydana getiren "ilahi bilgelik"le kıyaslandığında, bir hiçi ifade eder. Sokrates'in ilahi mesajdan çıkardığı ders ve misyon budur. Buna göre, tanrının mesajıyla insanların en bilgesinin bilgeliğinin dahi, ilahi bilgi karşısında çok değersiz kaldığını öğrenen Sokrates, tanrının kendisini insanlara kendilerini en çok ilgilendiren bir konuda, yani hayatın gerçek anlamı, neyin iyi neyin kötü olduğu ve ahlaki erdemler konusunda derin bir bilgisizlik içinde olduklarını göstermekle görevlendirdiğini düşünür. Buna göre, Sokrates tanrının kendisinden insanlara bilgisizliklerini yüzlerine vurmasını, onlara sağdan soldan derledikleri malûmat kırıntılarının gerçek ahlaka bilgiye eşit olamayacağını göstermesini istemiştir. Sokrates'in yorumuna göre, bu gerçekleştikten, yani insanlar kendilerini en fazla ilgilendirmesi gereken bir konuda tam bir cehalet içinde olduklarının bilincine vardıktan sonra, moral açıdan gerçek bir bilgeliğe erişmenin; hayatın anlamını, doğru ahlaki ilkelere göre yaşamının önemini görmenin yollarını bir şekilde bulacaklardır. Demek ki Sokrates'in insanları moral bilgi yönünden sınaması, boşuna ya da kendi kişisel kaprislerinin bir sonucu olmayıp, tanrı tarafından ona yüklenmiş bir misyonun ifadesi olmak durumundadır.

Burada sorun yaratan tek şey, genel bir güçlük olarak insanların kendilerini değerlendirme noktasında gösterdikleri acz, kendilerine hemen her durumda gösterdikleri hastalıklı bağlılık, hatalarını ve eksiklerini yüzüne vuranlara gösterdikleri tahammülsüzlüktür. İkinci önemli sıkıntı ise bu sorgulamalar sırasında Sokrates'in yanında bulunan gençlerin, neredeyse bir oyun olarak algıladıkları ve dolayısıyla, çok hoşlandıkları sınama faaliyetini başkaları üzerinde uygulamalarından kaynaklanmıştır. Kısacası, Sokrates'in sorgulamaları dışında bir de ona öykünen gençlerin sorgulamalarına maruz kalan kimselerin, bilgisizlikleri yüzlerine vurulan insanların Sokrates'e besledikleri nefret ve düşmanlık, halk arasında onunla ilgili birtakım suçlamaların doğuşuna yol açmıştır.

Resmi Suçlamaya Karşı Savunma: Sokrates savunmasının birinci bölümünün ikinci kısmında[50] ise, bu kez kendisini, mahkemedeki resmi suçlamaları ona yöneltmiş olan Meletos'u sorgulayarak, ama çoğu zaman da çürüterek savunur. Buna göre o, savunmasına iddianamedeki genel "dinsizlik" ithamını meydana getiren üç ayrı suçlamanın sırasını değiştirerek, önce "gençleri baştan çıkarma" ithamını ele alarak başlar. Kendisini "gençleri baştan çıkarma" suçlamasına karşı savunacağı bu bölümde, o, üç ayrı argüman geliştirir. Birinci argümanda,[51] Sokrates aslında tuzak olma niteliği ağır basan bir sorudan hareket eder ya da başka bir deyişle Meletos'a neden dolayı kendisinin gençleri baştan çıkardığını düşündüğünü veya gençleri nasıl yoldan çıkardı-

50 Platon, *Sokrates'in Savunması* 24b-28a.

51 Platon, *Sokrates'in Savunması* 24b4-25c2.

ğını sormak yerine, Atina toplumunda gençleri eğitenin, onları erdemli kılanların kimler olduğunu sorar. Meletos'tan gelen "Yasalar" cevabı, onun "kim sorusu"nu "ne sorusu"yla karıştırdığını ve dolayısıyla, gençlerin eğitimiyle pek öyle ilgilenmemiş biri olduğunu ortaya koyar.[52] Sokrates sorusunu yineleyince, o bu kez de muhtemelen jüri üyelerini kendi tarafına çekmek, hatta belki onlara yaltaklanmak amacıyla bu kez, jüri üyelerinin gençleri eğittiğini, onları erdemli olmaya yönelttiğini söyler. Sadece Atina mahkemelerinin 6000 kadar jüri üyesi değil Beş Yüzler Konseyi'nin üyesi senatörler ve Halk Meclisi'nin üyeleri de,[53] kısacası Atina halkının, Sokrates istisnasıyla tamamı, Meletos'a göre, gençleri erdemli kılmaktadır.[54]

Sokrates varılan bu son noktada, Meletos'un son iddiasını geçersiz kılmak amacıyla ve gençleri eğitmenin bir uzmanlık gerektirdiği düşüncesinden hareketle, sanat analojisine başvurur. Buna göre, atları eğitmek işi sadece seyislere özgü bir iştir; oysa atların çevresindeki hemen herkes bu hayvanlara, onları kullanmak, işlerine koşmak vb. yoluyla zarar verir. Bu analojiden yola çıkarak, aynı durumu gençlere uyguladığımız takdirde, buradan onları pek az kişinin eğittiği ve erdem yoluna soktuğu, buna karşın onların çevrelerindeki pek çok insanın bu gençleri bozduğu sonucu çıkar. Sokrates, bu sonucu açıklıkla çıkarsamaz, fakat sadece Meletos'un gençlerin eğitimi işi üzerinde hiç düşünmemiş olduğuna bir kez daha dikkat çeker.[55]

52 Brickhouse, T. C., – Smith, N. D., *age*, s. 96.
53 Reeve, C. D. C., *Socrates in the Apology*, s. 8.
54 Platon, *Sokrates'in Savunması* 25a8-10.
55 Platon, *Sokrates'in Savunması* 25c1-3.

Sokrates ikinci argümanında,[56] Meletos'un kendisiyle ilgili öne sürmüş olduğu "gençleri yoldan çıkarma" suçlamasını geçersiz kılmak amacıyla başka bir doğrultuda veya eksen üzerinden akıl yürütür. Argümanın Meletos tarafından da onaylanan adımları şunlardır: **(i)** Kötü insanlar çevrelerindeki insanlara zarar verirler; **(ii)** hiç kimse hiçbir şekilde zarar görmek istemez. **(iii)** Sokrates gençleri, yapıp etmeleriyle, öğrettiği şeylerle bilerek ve isteyerek yoldan çıkarmakta, onların erdemsiz ve kötü insanlar olmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte, yoldan çıkarılan, kötü ve erdemsiz kılınanlar çevrelerindeki diğer insanlara zarar vereceklerine ve hiç kimse de kimseden zarar görmek istemediğine göre, **(i)** ve **(ii)** nolu öncüller, **(iv)** hiç kimsenin yanındaki veya çevresindeki insanlara bilerek zarar vermemesini gerektirir. Durum böyle olduğunda, **(iii)** ve **(iv)** tutarsızlık içinde olacağından, çıkan sonuç açıktır: Ya Sokrates gençleri yoldan çıkarmamış, onlara zarar vermemiştir ya da yoldan çıkardıysa eğer, bu durumda onları bilmeden baştan çıkarmıştır. Bu alternatiflerden ikincisi geçerliyse eğer, Sokrates'in, mevcut Yunan yasalarına göre, mahkemeye çıkarılmamış olması gerekirdi. Bunun için, ona öğüt verilmesi, kulağının çekilmesi fazlasıyla yeterli olurdu. Bu yapılmadığına göre, diğer alternatif geçerli olur: Sokrates gençlere zarar vermiş, onları baştan çıkarmış değildir.[57]

Sokrates üçüncü argümanında,[58] bu sefer Meletos'un aslında yeni bir suçlama üretmediğini, tamamen kendisiy-

56 Platon, *Sokrates'in Savunması* 25c4-26b1.

57 Brickhouse, T. C., – Smith, N. D., *Socrates on Trial*, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 87.

58 Platon, *Sokrates'in Savunması* 26b3-8.

le ilgili eski ve bildik suçlamalara dayandığını gösterir. Buna göre, Meletos'a kendisinin gençleri nasıl baştan çıkardığını sorarak adeta tuzağa düşürmeyi amaçlayan Sokrates, onun gençleri baştan çıkarma suçlamasını Sokrates'i doğa filozofları ve Sofistlerle karıştıran eski suçlamalarla ilişkilendirmesine çanak tutar. Bu durumda, ya Sokrates eski suçlamaları daha önce cevaplamış olduğu için, "gençleri baştan çıkarma" ithamına karşı söylenecek başka hiçbir şey kalmamıştır, ya da artık suçlamanın kapsamı daraltılmıştır. Bunu açıklıkla gösteren Sokrates, dolayısıyla Meletos'u bu bölüm içinde, sırasıyla **(a)** ciddi ve önemli işleri hafife almakla, **(b)** gençlerin eğitimi gibi son derece önemli bir konu üzerinde hiç düşünmemiş olmakla ve **(c)** Sokrates'i mahkemeye sorumsuzca çıkartmakla itham eder.

Sokrates'in Bir Bütün Olarak Hayatını Savunması: Birinci bölümün resmi suçlamalara karşı geliştirilen savunmadan meydana gelen ikinci kısmını felsefenin ve felsefeyle geçen bir hayatın savunulmasından oluşan üçüncü kesit ya da altbölüm izler.[59] Sokrates, Tanrı Apollon'un askeri"[60] olarak geçirilen hayatının meşrulaştırılmasından oluşan bu bölüme, hemen kendisinin Atina için taşıdığı değere işaret eden bir açıklamayla, kibirli bir söylevle girmez. O, bunun yerine bir insan için ahlaken neyin gerçekten utanç verici olduğunu ortaya çıkarmak, utanç ve kötülükle ilgili yaygın kabulleri sorgulamak amacıyla,[61] kendisine hayali bir kimsenin ağzından ölüm cezasıyla sona er-

59 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 28b-35c.

60 Reeve, C. D. C., *Socrates in the Apology*, s. 108.

61 Allen, R. E., *a. g. e.*, s. 49.

mesi çok muhtemel bir hayat sürmekten utanıp utanmadığı sorusunu sorar.

Gerçekten de böyle bir soru veya sorunun gizlediği itham, Sokrates'e göre, neyin gerçekten utanç verici olduğuyla ilgili yanlış bir kavrayışa dayanır. Buna göre, Sokrates ölümden korkarak veya kimliğine yapışan kötü şöhretten sakınarak, felsefi faaliyetlerini ve sorgulamalarını yerine getirmemiş olsaydı, esas o zaman utanç verici bir şey yapmış olurdu. Utanç verici olanın ölümden ziyade kötülük yapmak, adaletsizlik ve onursuzluk içine düşmek olduğunu ifade eden ve bu genel bağlam içinde vatanları, onurları ve namusları uğruna ölmekte hiç tereddüt etmeyen kahramanları örnek olarak veren Sokrates, jüri üyelerine kendisini harekete geçiren en önemli inanç ya da kanaatin "kişiyi esas ilgilendirmesi gereken şeyin doğru olanı yapmak; bu hayatına mal olsa bile, adalet için çalışmak" inancı olduğunu açıklıkla gösterir.

Sokrates ölüme kayıtsız olan, ölümden korkmayan biri değildir. Her fani gibi, muhtemelen o da ölümden korkar. Ama bir yandan da esas korkulması gereken şeyin adaletsiz, ahlaksız ve onursuz yaşamak olduğunu söyler. Başka bir deyişle, esas korkulması gerekenin fiziki değil de manevi ölüm olduğunu söyleyen Sokrates, şu halde, ölümden her ne kadar korksa bile, ölüm ile adaletsizlik alternatifleri arasında bir seçim yapmak durumunda kaldığında, ölümü seçeceğini, dolayısıyla hayatını adalete, adaletin tesisine adamış olduğunu ifade eder. Kişi, utanç verici bir şey yapmaktan, ona göre ancak bu şekilde kurtulabilir.[62] Buna göre, kendisini adaletin tesisi işine adamış olduğunu, ada-

62 Brickhouse, L. C. –Smith, N. D., *age*, s. 128.

letin ise kişinin kendine düşeni, kendisine özgü olanı yapması olduğunu dile getiren Sokrates, hemen herkesin hınç ve nefretini çekmesine sebep olan felsefi soruşturmaları neden yaptığının açıklamasını, bu kez üç adımlı bir argümanla ortaya koymuş olur. Buna göre, **(i)** adil ya da doğru olanı yapmaktan, ölümden kurtulmak adına geri durmak her zaman utanç verici bir şeydir. **(ii)** Kişinin, ister insani ister ilahi olsun kendisinin üstünde olanlara itaat etmesi, onların emirlerini yerine getirmesi adaletin bir parçasıdır. **(iii)** Tanrı Sokrates'e felsefeyle uğraşma, kendisini ve Atina'daki insanları sorgulama görevi vermiştir. Bu yüzden Sokrates'in felsefe yapmaması, insanları sorgulamaması Tanrı tarafından kendisine verilmiş bir görevi yerine getirmemesi, üstelik böyle bir adaletsizliği, salt ölümden kurtulmak adına yapması utanç verici bir şey olurdu. Sokrates işte bu yüzden, yani kendisine tanrı tarafından verilmiş misyonu yerine getirmek, taşıyabilmesi mümkün olmayan bir utanca düşmemek için, felsefeyle uğraşmış, insanları sorgulamıştır. Ana savunma ya da konuşmadan oluşan işte bu birinci bölüm, jürinin Sokrates'in suçlu mu yoksa masum mu olduğuna karar vermek üzere, toplantıya geçmeleriyle birlikte son bulur.

Son Sözler

(2) Sonraki bölüm ya da ikinci konuşma,[63] jüri üyelerinin Sokrates'i suçlu bulan kararının ardından başlar. Bu bölümde, küçük bir girişin ardından Sokrates'in kendisine

63 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 35b-38c.

verilmesi gereken ceza konusunda geliştirdiği karşı öneriyle ilgili değerlendirme veya açıklamalarını buluruz. **(3)** Buna mukabil üçüncü bölümde[64] Sokrates, jüri üyelerine hitap eder. Hukuki yargılama sürecinin veya formel sürecin bir parçası olmayan bu bölümde, Sokrates önce kendisinin mahkûmiyeti yönünde oy kullanmış olanlara,[65] sonra da masumiyeti doğrultusunda oy vermiş olanlara, birtakım değerlendirmelerde bulunur.[66]

Ahmet Cevizci
Temmuz 2011

64 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 38c-42a.
65 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 38c-39d.
66 *Bkz.*, Platon, *Sokrates'in Savunması* 39d-42a.

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Çeviride *Plato: Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus* (Loeb Classical Library) künyeli çalışma temel alınmıştır. Yunanca isimlerin yazımlarında orijinalleri muhafaza edilmiş, sadece Yunanistan ve Atina gibi Türkçeye yerleşmiş olan kelimeler okunuşun akıcılığını kaybetmemesi adına Türkçeleştirilerek verilmiştir.

Dostlarım! Bana suçlama yöneltenlerin üzerinizde na- 17a
sıl bir etki bıraktıklarını bilemiyorum, ancak hiçbiri
doğru olmayan sözleri o kadar etkileyiciydi ki onları
dinlerken neredeyse kim olduğumu unutuyordum. Bu
kadar yalan söz arasında en şaşırdığım şey benim söz-
lerimin sizleri kandırmasına izin vermemeniz, buna b
karşı dikkatli olmanıza yönelik uyarıydı. Uyarı aslın-
da benim yetenekli bir hatip olduğuma işaret ediyor.
Çekinmeksizin bunu söylediklerine göre, sanırım
utanmaz insanlar kendileri. Çünkü birazdan hiç de iyi
bir hatip olmadığım göründüğünde, yalanları ortaya
çıkacak. Ancak yetenekli bir hatipten kastettikleri şey
doğru söylenmesiyse, ona bir şey diyemem. Eğer bu-
nu kastediyorlarsa, söyledikleri biçimde olmasa bile,
en azından bir hatip olduğumu kabul edebilirim. Biraz
önce belirttiğim gibi, suçlayanların neredeyse söyle-
dikleri hiçbir şey doğru değil. Ben sizlere her şeyi an-
latacağım. Sevgili dostlarım! Yine de şunu söylemek
istiyorum: Onlar gibi yıldızlı sözlerle ve güzel deyim- c
lerle konuşmayacağım. Söylediklerinde haklı birisi
olarak benden dilimin ucuna gelen süslü sözler değil,
sıradan bir konuşma duyacaksınız. Sevgili Atinalılar!
Zaten benim yaşımda birisinin genç bir hatibin süslü
diliyle sizlerle konuşması uygun değildir. Çoğunuzun
beni kentin meydanlarında gördüğü şekilde konuşa- d

rak kendimi savunduğumu görürseniz, şaşırıp beni azarlamayın. İzninizle durumumu anlatacağım: Yetmiş yaşındayım, ilk defa mahkemedeyim ve buradaki konuşma şekline alışık değilim. Başka bir kentten gelseydim ülkemin lehçe ve geleneklerine uygun şekilde konuşmamı garipsemezdiniz.

18a Şimdi de aynı şeyi yapmanızı rica ediyorum, konuşma şeklimin güzelliğinden çok hakkımda söylenenlerin doğruluğunu inceleyin. Nasıl ki avukatların asıl görevi doğruyu söylemekse, hâkimlerin asıl görevleri de iddiaların doğruluğunu araştırmaktır. Sayın yargıçlar! Sanırım yapmam gereken şey, öncelikle bana uzun zamandan bu yana yöneltilen suçlamalara yanıt vermek, ardından da yeni suçlamalara geçmek olacaktır. Suçla-
b malar konusunda böyle bir ayrım yapmamın nedeni, uzun zamandan bu yana [bana yönelik] haksız suçlamalar getiren çok sayıda büyük insan olmasıdır. Anytos ve arkadaşları da benim için tehlikeli, ama ben bu insanlardan daha çok korkarım. Atinalılar! Bugün bile bu insanlar çok daha tehlikeliler. Sokrates adında bir bilge adam olduğu söyleniyor, bu adamın gökyüzünde olanlardan haberdar olduğu, yerin altındaki her şeyi incelediği ve zayıf argümanla güçlü argümanı yenebildiği söyleniyor. İşte bu yalanlarla çocukluğunuzdan bu yana aklınızı karıştıran insanları kastediyo-
c rum. Beni suçlayanlar arasında büyük tehlike oluşturanlar, bu insanlardır. Kendilerini dinleyenler, bahsedilen konularda araştırma yapan insanların tanrı tanımayacağını düşünüyorlar. Emin olunuz ki bu ithamları getiren çok sayıda insan var ve uzun yıllardır aynı şe-

yi yapmayı sürdürüyorlar. Hem iddialarını en kolayca etkilenebileceğiniz bir dönemde, yani çocukluğunuzda ya da gençliğinizde kafanıza sokmuşlar. Ayrıca bunları söyledikleri zaman, beni savunacak hiç kimse yoktu. Daha ilginç yanı ise bir komedya yazarı dışında suçlamaları getiren insanları tanımıyorum, hiçbirinin ismini size söyleyemem. Kimi zamanlar yalnızca benim hak- d
kımda duyduklarını herkese söyleyen ancak zaman zaman da kıskançlık nedeniyle sizleri bana karşı kışkırtan bu insanlarla başa çıkmak çok zordur. Bu insanları mahkemeye getirip sorgulama şansımız yok, bu nedenle de savunmamı yaparken, söylediklerime yanıt verecek birisi olmadığından gölgelere karşı, görünmez suçlayıcılara karşı kendimi savunacağım. Biraz önce söylediğim gibi, hem eskiden gelenler hem de şimdikiler ol- e
mak üzere, iki tür suçlayıcım olduğunu kabul etmenizi istiyorum. Öncelikle eskiden gelenlere karşı kendimi savunmak istememi uygun bulacaksınızdır. Zaten her şeyden evvel kendileri bana çok uzun zamandan bu yana saldırıyorlar ve şimdiki suçlayıcılardan çok daha şiddetle suçluyorlardı.

Atinalılar! Şimdi savunmamı yapmam ve çok uzun 19a
zamandan bu yana hakkımda oluşan kötü izlenimi kafanızdan atmak için çabalamam gerekir. Umarım sonuç hem benim hem de sizlerin istediği gibi olur ve savunmamda başarılı olurum. Ancak işin niteliğini bildiğimden, zorluğundan da haberdarım. Neyse bu işi tanrıya bırakalım. Ben kendi üzerime düşeni yapıp kanunlara uygun bir biçimde savunmamı yapacağım. Öncelikle b
beni bu kadar istenmeyen bir insan haline getiren ve

Meletos'un suçlamalarını yöneltmesine neden olan suçlamayı düşünelim. Karakterime saldırdıkları zaman ne diyorlardı? Benim resmi davacım olarak yapılan açıklamayı okumak gerekir: "Sokrates işi olmayan şeylere karışmakta, sadece yerin altındakileri değil aynı zamanda gökyüzündekileri de araştırmaktadır. Yanlış olanı doğru gibi gösteriyor ve diğer insanların da peşinden gitmelerini sağlıyor." Suçlama bu sözlerle devam ediyor. Aristophanes'in oyununda[1] Sokrates adında bir adamın sahneye çıktığını ve boşlukta yürüyebildiğini söylediğini, hiç bilmediği konularda çok sayıda anlamsız laf ederek dolaşıp durduğunu görmüşsünüzdür. Bu konuları gerçekten bilen birisine saygısızlık etmek istemem, zaten Meletos'un yeni suçlamalar getirmesini de arzu etmiyorum.

Ancak dostlarım ben böyle konulara hiç ilgi duymadım. Söylediklerimin doğruluğunu ispatlayabilmek adına burada bulunanların çoğunluğuna sesleniyorum. Beni dinleyenler! Aranızda bu konular hakkında konuştuğumu duyan var mı? Duyan varsa lütfen ayağa kalkarak diğer insanların akıllarının karışıklığını gidersin. Nasıl yanıt verildiğini görüyorsunuz. Bu yanıttan yola çıkarak suçlamanın geri kalan bölümünün ne kadar temelsiz olduğunu anlayacaksınız. Aslında suçlamaların hiçbir yeri doğru değil. Eğer birisi benim kendisini eğittiğimi ve bunun için para istediğimi söylüyorsa, bunun yalan olduğunu bilin. Öte yandan insanları eğitebilecek kapasitede olan insanların verdikleri

1 Burada kastedilen Aristophanes'in ilk defa MÖ 423 yılında sahnelenen *Bulutlar* isimli oyunudur.

eğitim karşılığında para almalarının güzel bir şey olduğunu düşünüyorum. Örneğin Leontionlu Gorgias, Keoslu Prodikos ve Elisli Hippias. Bu insanlar çeşitli kentlerde dolaşarak normal koşullarda kendi vatandaşlarından bedava eğitim alabilecek insanları yanlarına çek- 20a
meyi başarıyorlar. Ders verdikleri zaman hem para alıyorlar, hem de bunu bir lütuf gibi göstererek kendilerine minnet duyulmasını sağlıyorlar.

Burada olduğunu tesadüfen duyduğum Paroslu bir adam var. Günün birinde tek başına, sofistlere para veren insanların hepsinden daha fazla para harcayan bir insan olduğunu duydum. Hipponikos'un oğlu Kallias. Bilindiği gibi Kallias'ın iki oğlu var. Kendisine şöyle de- b
dim: "Kallias! Çocukların tay ya da buzağı olsalardı onları yetiştirecek eğitmen bulmakta hiç sıkıntımız olmazdı. Bu insan, ya bir seyis ya da bir çiftçi olacaktı. Ancak onlar birer insan olduklarına göre eğitimleriyle ilgilenecek kimi bulmayı düşünüyorsun? Kendilerinin sosyal ve insani açıdan gelişmelerini sağlayacak yetkin kişi kimdir? Çocuğun olduğuna göre bunu düşünmüşsündür. Böyle birisi var mı?" Kallias böyle birisi olduğunu söyleyince kendisine bu adamın kim olduğunu, nereden geldiğini ve ders için ne kadar ücret aldığını sordum. Gelen kişinin Paroslu Euenos olduğunu ve ders c
başına beş *mna*[2] aldığını söyledi. Kendi kendime Euenos sanatında ustaysa ve bu kadar düşük bir ücretle onu öğretiyorsa, gerçekten de tebrik edilmesi gereken bir insan dedim. Böylesine şeylerden anlasaydım ben de kendimle övünür ve havada gezerdim. Dostlarım!

2 Eski Yunanlıların kullandıkları en düşük değerdeki para birimi.

Ancak benim böyle bir yeteneğim yok. Şimdi birisi belki şöyle diyebilir: "Peki bu suçlamalar neden ortaya çıktı Sokrates? Senin böylesine hatalı gösterilmene yol açan neden ne? Tamamen sıradan davransaydın ve di-
d ğer insanlar gibi sıradan şeyler yapsaydın senin hakkında bu kadar dedikodu ve gürültü çıkmazdı. Bunun bir açıklaması olmalı. Bizim uyduracaklarımızı dinlemek istemiyorsan kendin anlat." Bence bu çok mantıklı bir istek olurdu. Ben de neden böylesine kötü bir üne sahip olduğumu mümkün olduğunca sizlere anlatmaya çalışacağım. Şimdi tüm dikkatinizi buraya yöneltin ve beni dinleyin. Kimileriniz şaka yaptığımı ve ciddi olmadığımı düşünebilirler. Ancak söylediklerimde ciddi olduğumdan emin olunuz.

Dostlarım! Sevgili Atinalılar! Bu üne sahip olmamın nedeni sahip olduğum kısmi bilgelik. Bunun nasıl bir bilgelik olduğunu merak edeceksinizdir. Söylemek istediğim şey insana özgü bir bilgelik. Evet, benim bilgeli-
e ğim son derece kısıtlı bir alanda. Oysa şimdi sözünü ettiğim bilgeler, insanüstü bir anlamda bilge olanlar. İşin doğrusu onların bilgeliklerini başka nasıl açıklayabileceğimi bilemiyorum. Benim böyle bir bilgelikle ilgim yok, eğer olduğunu söyleyen varsa, o kişi yalancı ve iftiracıdır. Atinalılar! Şimdi sizlere garip bir şey söylüyor gibi görünsem de sözlerimi kesmeyin. Çünkü bundan sonra söylediklerim kendime ait şeyler olmayacak. Sizleri mutlak otoriteye, yani tanık olarak Delphoi tanrısı-
21a na[3] götüreceğim. Khairephon'u tanıyorsunuzdur. Gençliğimden bu yana dostumdur, sürgün ve af döneminde

3 Yani Apollon.

payına düşenleri sizinle birlikte alan bir demokrattı. Nasıl bir insan olduğunu ve planladığı şeyi nasıl tereddütsüz yaptığını hepiniz bilirsiniz. Günün birinde Khairephon Delphoi tapınağına gidiyor ve tanrıya şunu soruyor. Lütfen sözlerimi kesmeyin! Nerede kalmıştım. Tanrının elçisi Pythia'ya[4] benden daha bilge bir insan olup olmadığını sormuş. Pythia da olmadığı yanıtını vermiş. Gerçi Khairephon öldü, ama mahkemede şu an kardeşi de var. Kendisi şahit olacaktır.

Peki bunları neden size anlatıyorum, bunu düşünün. b
Şahsıma yönelik iftiraların ilk defa nasıl ortaya çıktığını anlatmak istiyorum. Tanrının mesajını duyduğumda kendi kendime şöyle dedim: "Tanrı ne söylemek istiyor? Neden basit konuşmadı da bir bilmece kullandı? Ben küçük ya da büyük bir bilgeliğim olmadığını biliyorum. Şimdi benim dünyadaki en bilge insan olduğumu söylerken ne demek istedi? Tanrı yalan söylemez, böyle bir şey tanrı için doğru olmaz.

Tanrının mesajını uzunca bir süre düşündüm ve şaşkınlığım geçtikten sonra gönülsüz de olsa şöyle bir kararа vardım. Bilgeliğiyle ün kazanmış birinin yanına gidecektim. Kâhinin yanlış söylediğini, ilahi otoritenin c
hatasını göstermeye çalışacaktım. Başka birisinin yanında değil de ancak böyle bir insanın yanında başarılı olabileceğimi düşünüyordum. Sonunda şöyle diyecektim: "Benim en bilge insan olduğumu söylüyordun, ancak bak benden daha bilge birisi."

Bu kişinin yanına gittim ve onu inceledim. Adını söylemeyeceğim ama o zamanlar siyasetle ilgilendiğini

4 Delphoi Tapınağı'nda görevli olan rahibe.

belirteyim. Onunla konuştuğum zaman, çok sayıda insana ve kendi görüşüne göre bilge olduğu düşünülse bile, ben onun bilge olmadığını düşündüm. Daha sonra onun bilge gibi göründüğünü, ancak bilge olmadığını
d göstermeye çalıştığımda, hem kendisinin hem de orada bulunan diğer insanların öfke ve düşmanlığını kazandım. Siyasetçinin yanından ayrılırken kendi kendime şöyle dedim: "Benim bu adamdan daha bilge olduğum kesin. Çünkü ikimizin de kendimizle övünebileceğimiz bir bilgimiz yok. Ancak o bilmediği şeyleri bildiğini sanırken, ben bilmediğimin farkındayım. Bu nedenle ben bilmediğimi bilmek noktasında biraz daha fazla bilge görünüyorum."

e Daha sonra bilgelik açısından daha ünlü bir adamla konuşmaya gittim ve yine aynı durumu yaşadım. Burada da hem adamın hem de orada bulunanların öfke ve düşmanlıklarını kazandım.

Bundan sonra neredeyse herkesi aynı şekilde inceledim. Tamamen umutsuz ve korkmuş bir durumda ken-
22a dimi daha zor duruma soktuğumun farkında olarak, aynı şeyi yineledim. Ancak çaresizdim ve dini misyonumu yerine getirmek zorundaydım. Tanrının mesajını tam olarak anlamak istediğime göre, bilgeliği ile ün kazanmış her kim varsa gidip onu bulmak zorundaydım. Sevgili Atinalılar! Size gerçeği söylemeliyim. Tanrının emirlerine uygun olarak yaptığım araştırmalarda bilgelikleriyle ünlü olan insanların hiçbir özellikleri olmadığını gördüm. Kendilerinden daha aşağı seviyede oldukları düşünülenler ise pratik zekâ bakımından daha üstündüler.

Yolculuklarım ve araştırmalarımı kâhinin sözlerini doğrulamak amacıyla yapılan kutsal yolculuklar olarak varsayın. Siyasetçiler ve devlet adamlarından sonra bu kez de cahilliğimi ortaya çıkarmaları amacıyla şairleri, tragedya yazarlarını, hicivcileri ve lirik şairleri ziyaret b
ettim. Şairlerin en güzel eserlerini seçip onları sorgulamaya başladım. Amacım bir yandan da kendilerinden bir şeyler öğrenebilmekti. Yazdıklarının gerçek anlamlarını öğrenmeye çalışıyordum. Sevgili Atinalılar! Doğruyu söylemeye çekiniyorum, ama bunu yapmam gerekiyor. Şairlerin yakınında bulunan insanların bu eserleri şairlerden daha iyi açıkladıkları açıktır. Bu nedenle şairler hakkındaki kararımı çabucak verdim. Şairlere şiirlerini yazdıran şey, kendi bilgileri değil, sadece kutsal c
mesajların ne anlama geldiğini bilmeyen kâhin ve aktarıcılarda gördüğümüz türden bir içgüdü ya da ilahi esindi. Şairlerin durumlarının buna benzediği benim için çok aşikârdı. Ayrıca şairler birçok konuda her şeyi çok iyi bildiklerini sandıklarından dolayı, daha da derin bir cahillik içindeler. Bu nedenle siyasetçilerin yanından ayrıldığımda, onlardan ne kadar üstün olduğumu anladıysam şairlerin yanından ayrıldığımda da aynı şekilde üstün olduğumu fark ettim.

Daha sonra usta zanaatkârların yanına gittim. Kendimin bu konularda becerikli olmadığımın farkındaydım, kendimin bilmediğini ne kadar biliyorsam, bu insanların da bildiklerini o kadar biliyordum. Bu noktada yanılmamışım. Bilmediğim çok sayıda şeyi bildiklerinden dolayı, bu açıdan benden daha bilgeydiler. Atinalılar! Ancak bu ustalar şairlerdekine benzer bir hataya d

düşmüşlerdi. Sadece teknik konularda bilgili olmalarına rağmen, diğer konularda da bilgiliymiş gibi davranıyorlardı. Böylesine bir hata zanaatkârların bildikleri konulardaki bilgilerini de arka plana atıyor. Bu nedenle
e tanrının elçisini kendime sözcü yaptım ve şöyle dedim: "Bu insanların bilgelikleri de aptallıkları da kendilerinde kalsın. Senin için olduğun gibi kalmak daha iyi değil mi?" Sonra kendim oldum ve tanrının elçisine şöyle dedim: "Olduğum gibi kalmak benim için daha iyidir."

Bu araştırmalarım sonunda gün geçtikçe bana karşı artan ve kalıcı bir hale gelen düşmanlık ortaya çıktı. Bu
23a düşmanlık öyle bir seviyeye geldi ki, beni bilge olarak gösterenler de dâhil olmak üzere, hemen herkes bana sürekli olarak iftira etmeye başladı. Aslında bu durum, bilge olduğunu iddia eden insanın bilge olmadığını gösterdiğimde oradaki insanların benim her şeyi bildiğimi düşünmelerinden kaynaklanıyordu. Ancak aslında durum şöyleydi: Sadece tanrı gerçek anlamda bilge-
b dir. Tanrı kâhin yoluyla ya insanların bilge olmadıklarını ya da bunun çok değersiz bir bilgelik olduğunu anlatmak istemişti. Bence tanrı Sokrates'e seslenmiyordu, sadece Sokrates'in ismini kullanarak sizlere şunu söylemek istiyordu: "İnsanların en bilgesi tıpkı Sokrates gibi gerçekte bilge olmadığını bilendir."

İşte bu nedenle tanrının emrine bağlı olarak Atinalı ya da yabancı fark etmeksizin bilge olduğunu iddia eden herkesi sorguluyorum ve bilge olmadıklarını fark ettiğim zaman tanrının sözlerine uygun bir biçimde onlara bilge olmadıklarını gösteriyorum. Bu iş benim tüm

zamanımı kapsadı, devlet işleriyle ya da özel işlerimle c
ilgilenemedim. Evet, tanrıya olan hizmetim beni fakir kıldı. İnsanlar tarafından sevilmememin bir nedeni daha var. Bazı gençler, ki bunların babaları zengin ve zamanları boldur, zamanla kendiliklerinden yanıma gelmeye başladılar. Çünkü sorgulamalarımdan hoşlanıyorlardı. Beni taklit eden bu gençler, kendileri sorgulama yapmak amacıyla zannedersem bilge olduğunu sanan ancak hiçbir şey bilmeyen ya da çok az şey bilen çok sayıda insan buldular. Sonra bu gençlerin kurbanları kendilerine kızmaları gerekirken bana kızdılar ve şöyle dediler: "Şu Sokrates! Herkesin işine karışıyor, d
gençlerin kafalarını saçma sapan düşüncelerle dolduruyor ve onların ahlaklarını bozuyor." Bu insanlara Sokrates'in ne yaparak gençlerin ahlakını bozduğunu, onlara ne öğrettiğini sorsanız, verecekleri yanıtları yoktur. Yanıtı bilmediklerini saklamak için, bilindik şeyleri söylemeyi tercih ederler: "Gökyüzündeki ve yerin altındaki şeyleri öğretiyor, yanlış olanı doğru olarak anlatıyor." Aslında söyleyemedikleri şey, onların hiçbir şey bilmemelerine rağmen, bilge gibi görünmeye çalış- e
tıklarıdır. Bu şekilde saygı görmeye çalışan o kadar çok sayıda insan var ki anlatamam. Konu ben olduğum zaman hep bir ağızdan konuşup karşılarındaki insanları kandırmayı iyi bildiklerinden, saçma sapan suçlamalarla kafanızı şişirdiler. Meletos, Anytos ve Lykon'un beni suçlamalarının nedeni işte budur. Meletos şairlerin, 24a
Anytos zanaatkârlar ve siyasetçilerin, Lykon ise hatiplerin nefretini simgeliyor. Daha önceden de belirttiğim gibi, kafanızda çok uzun zamandan bu yana oluşan kö-

tü düşünceleri bu kadar kısa zamanda atmayı başarırsam buna çok şaşırırım.

Atinalılar! Size, herhangi bir şey saklamadan ya da herhangi bir şeyi değiştirmeden, her şeyi olduğu gibi anlatıyorum. Bu sıradan ve yalın konuşmamın, sevilmeme nedenim olan doğruyu söyleme şeklimin, bana
b düşmanlık kazandıracağı kesindir. İşte bu nedenle benim doğruyu söylediğim, onlarınsa yalan söyledikleri açıktır. Bunu ister şimdi, ister daha sonra da soruşturun, söylediğim gibi olduğunu göreceksiniz. Birinci grup davacıların suçlamaları hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Bundan sonra kendimi, kendisinin dürüst bir vatansever olduğunu iddia eden Meletos'a karşı savun-
c maya geçiyorum. Hemen hemen şöyle diyor Meletos: "Sokrates, gençleri baştan çıkardığı ve devletin tanrılarına inanmayarak yeni tanrılar uydurduğu için, yasayı ihlal etmiştir." Beni bununla suçluyorlar. Şimdi sırayla bu suçlamaları inceleyelim.

Öncelikle benim gençleri baştan çıkardığım ve doğru yoldan ayırdığım söyleniyor. Atinalılar! Ancak bana göre suçlu olan Meletos'tur. Çünkü daha önceden hiç düşünmediği konularda, sözde dert ve üzüntülerini paylaşıp insanları mahkemelere getirdiği ve çok ciddi şeyleri küçümseyerek, insanlarla eğlendiği için, suçlu Meletos'tur. Söylediğimin doğruluğunu sizlere ispatla-
d yacağım. Meletos buraya gel ve yanıt ver:

– Gençlerin erdemli olmalarına ve doğru yoldan ayrılmamalarına büyük önem veriyorsun değil mi?

– Evet.

– O halde gençleri erdemli bir biçimde eğitecek olanın kim olduğunu söyle. Bundan üzüntü duyduğuna göre çözümün kimde olduğunu da bilmen gerekir. Gençleri kimin baştan çıkardığını, kimin doğru yoldan uzaklaştırdığını anlamışsın, beni mahkemeye çıkardın, o halde bu insanları kimin doğru yola sokacağını da biliyorsundur. Hadi söyle: Gençleri erdemli yetiştirenler kimlerdir? Meletos! Görüldüğü gibi susuyor, cevap veremiyorsun. Bu konularla hiç ilgilenmemiş olman çok garip ve söylediğim sözlerin bir ispatı değil mi? Peki dostum! Bana gençleri iyi yapan şeyin ne olduğunu söyle.

– Yasalar.

– Sevgili dostum. Bundan söz etmiyorum. Sana sor- e
duğum şey yasaları iyi bilmekten sorumlu olan ve asıl işi bu olan kişinin kim olduğu.

– Sokrates! Buradakiler, yani jüri üyeleri.

– Meletos! Sen bu insanların gençleri eğitmek konusunda daha iyi bir beceriye sahip olduklarını mı düşünüyorsun?

– Evet.

– Hepsi mi bu beceriye sahip yoksa bir kısmı mı?

– Hepsi sahip.

– İşte bu çok güzel bir durum. Şu an mahkemede bulunan seyircilerin bir önemi var mı?

– Tabii ki var. 25a

– *Boule*[5] üyelerine ne dersin?

– Onlar da gençleri yetiştirirler.

– Halk meclisi üyeleri? Meletos! Bu insanlar gençlerin ahlakını bozuyorlar değil mi? Yoksa onlar da mı gençleri eğitmek konusunda becerikli insanlar.

– Onlar da becerikliler.

– O halde Atina'da benim dışımdaki herkes gençleri eğitmek konusunda becerikli. Onların ahlakını sadece ben bozuyorum. Bunu söylüyorsun değil mi?

– Aynen söylediğin gibi.

– Eğer söylediğin şey doğruysa, bu dünyada benden
b daha şanssız bir insan olamaz. Soruları değiştirip şöyle söylemek istiyorum. Atlardan konuşalım. Sadece bir kişinin atlara zarar verdiği, diğer herkesin onlara iyi baktığı doğru mudur? Yoksa tam tersi mi doğru? Yani atlara bakmak seyis denilen ya da atlara bakma işinden anlayan insanların görevi olup, diğer insanlar atlara iyi bakmaktan ziyade zarar mı verirler? Meletos! Atlar için söylediğimiz şey, diğer hayvanlar için de geçerli değil mi? Anytos ve sen ister kabul edin ister etmeyin, söylediğim doğrudur. Gençleri sadece bir kişi yoldan çıkarsaydı ve diğer insanlar onlar üzerinde olumlu etki yapsaydılar, bu gençler için harika bir fırsat olurdu. Bu ko-
c nu hakkında başka bir şey söylemeyeceğim. Gençleri düşünmediğin ve beni suçladığın konularda cahil oldu-

5 Atina'da ve çeşitli Yunan kentlerinde temelde danışma meclisi olarak görev yapan ve üye sayısı kentten kente ya da dönemden döneme değişiklik gösteren meclis.

ğun apaçık ortada. Ayrıca başka bir şey daha. Lütfen bana ciddiyetle yanıt ver! Meletos! Sence iyi bir toplum içinde mi yoksa kötü bir toplum içinde mi yaşamak daha iyidir? Hadi o kadar da zor değil, yanıt ver bana. İyi insanlar iyilik, kötü insanlar kötülük verirler değil mi?

– Tamamen haklısın.

– Peki birlikte yaşadığı insanlardan iyilik değil de d
kötülük görmek isteyen birisi var mıdır? İyi adam! Yanıt ver! Kanun sana yanıt vermeni emrediyor. Bir insan kötülük görmek ister mi?

– İstemez.

– Tamam, beni mahkemede gençleri baştan çıkarmak ve onların karakterlerini bozmakla suçluyorsun, bunu bilerek mi yoksa bilmeden mi yapıyorum?

– Bilerek.

– Olamaz. Senin yaşında genç bir adam benim gibi
yaşlı bir adamdan daha mı bilge? Kötü insanların ya- e
nındakilere kötü, iyilerin de iyi etkileri olduğunu söylemiştin. Sence ben vatandaşların karakterlerini bozduğumda, bundan kendime bir zarar geleceğini göremeyecek kadar cahil miyim? Hem de böylesi bir hatayı bi- 26a
lerek ve isteyerek yapacak kadar! Meletos! Buna inanamam ve sanırım hiç kimse de sana inanmaz! Ben ya gençleri baştan çıkarmıyorumdur ya da bunu yapıyorsam da bilmeden yapıyorumdur, her iki durumda da suçlaman yanlış olacak. Gençleri farkında olmadan baştan çıkarıyorsam, cezalandırılmam. Böylesi bir durumda yapılması gereken şey, suçlu kişiyi mahkemeye geti-

rip suçlamak değil, uyarmaktır. Çünkü eğer aklım başıma gelseydi, yapmayı planladığım şeyden vazgeçerdim. Oysa sen yanıma gelmedin, beni uyarmadın. Şimdi de kalkmış beni bilinçlendirilmeye muhtaç olanlarla
b değil de cezalandırılması gerekenlerle mahkemeye çıkarıyorsun. Atinalılar! Daha önceden de belirttiğim şekilde, Meletos'un bu konularla ilgilenmediği net bir şekilde ortaya çıktı. Ancak Meletos yine de şuna yanıt ver: Gençleri nasıl baştan çıkarmışım? Suçlamaya göre onlara kentin tanrılarına inanmamayı, başka tanrılara inanmayı öğretiyorum. Onları buna inanmaya öğreterek yoldan çıkarıyorum, öyle mi?

– Tam da bundan söz ediyorum.

c – O halde Meletos, bu tanrılar adına sana yalvarıyorum: Söylemek istediğini bana ve mahkeme üyelerine daha açıkça anlat! Çünkü söylemek istediğini tam olarak anlayamıyorum. Sana göre ben devletin tanrılarından başka tanrılara mı inanıyorum. Eğer böyleyse bana yöneltilen suçlama başka tanrılara inandığıma dayanır. Buradan da benim tanrıtanımaz birisi olduğum değil, sadece farklı tanrılara inanan birisi olduğum ortaya çıkar. Yoksa sana göre ben hiçbir tanrıya inanmıyorum ve bunu diğer insanlara da mı öğretiyorum?

– Evet, hiçbir tanrıya inanmadığını söylüyorum.

d – Meletos beni şaşırtıyorsun. Bu sonuca nasıl ulaştın? Ben diğer insanlar gibi düşünüp, güneş ve ayın birer tanrı olduklarını düşünmüyor muyum?

– Yargıçlar! Tanrılar aşkına! [Bakın,] kesinlikle inanmıyor, güneşe taş, aya toprak diyor.

– Sevgili Meletos! Beni Anaksagoras ile karıştırıyorsun. Bu insanları nasıl böyle suçlarsın? Onlar Klazomenaili Anaksagoras'ın kitaplarında bunların yazdığını bilmiyorlar mı? Delikanlılar pazardan en fazla bir *drakhme*ye[6] bu kitapları alabilecekken kalkıp benden mi öğrendiler? Eğer söylediğin şey doğru olsaydı kendi e
aptallıklarını bıraksak bile Anaksagoras'ın düşüncelerini çalan Sokrates ile alay etmezler miydi? Meletos! Dürüst ol, ben gerçekten de hiçbir tanrıya inanmıyor muyum?

– Tanrı aşkına! Hiçbirine inanmıyorsun.

– Meletos söylediğin şey hiç de inandırıcı değil. Bence sen de buna inanmıyorsun. Sevgili Atinalılar! Bence Meletos, ölçüsüz ve konuşmasını bilmeyen birisi. Böyle bir suçlama, sadece ahlaksızlık ve delilikten kaynakla- 27a
nıyor. Belki de kendi kendine "Her şeyi bilen Sokrates acaba onunla dalga geçtiğimi anlayacak mı? Yoksa mahkemedeki diğer insanları da aldatabilecek miyim?" diyor ve kendince bir sınav yapıyor. Çünkü suçlamalarında çelişen çok sayıda şey var. Sanki şöyle diyor gibi: "Sokrates hem tanrılara inandığı hem de inanmadığı için suçludur." Adeta bir oyun oynuyor. Bu sonuca b
ulaşmamı sağlayan delilleri birlikte inceleyelim. Meletos! Sorularıma yanıt ver. Daha önceden belirttiğim gibi sizler de benim alışkın olduğum yöntemi kullan-

6 Eski Yunanlıların kullandıkları ve bir *talanton*un altmışta birine denk gelen para birimi.

mamdan dolayı sözlerimi kesip bağırmayın. Meletos! Sence insanların yaptıklarına inanıp insanların kendisine inanmayan birisi var mıdır? Atinalılar! Ona direkt yanıt vermesini, kaçmamasını söyleyin. Atların yaptığı işlere inanıp atlara inanmayan birisi var mıdır? Flavta ile ilgili işlere inanıp flavtaya inanmayan birisi var mıdır? Sevgili dostum! Böyle birisi yoktur. Sen yanıt ver-
c mek istemiyorsan, mahkeme üyeleri yerine ben söyleyebilirim. Ancak bundan sonraki soruyu senin yanıtlaman gerekir. İlahi işlere inanıp tanrılara inanmayan birisi olabilir mi?

– Hayır.

– Neyse ki en azından mahkemenin zorlamasıyla da olsa bir yanıt verdin. Benim ilahi güçlere inandığımı ve ayrıca diğer insanlara bunları anlattığımı söylüyorsun değil mi? Bu ilahi güçlerin eski ya da yeni tanrılar olmasından söz etmiyorum. Suçlamanda yemin ederek söylediğin şeyin tersini, yani ilahi güçlerin varlığına inandığımı söylüyorum. Eğer ilahi güçlerin varlığına inanıyorsam, zaten tanrılara da inanmam gerekir. Doğru de-
d ğil mi? Tanrıları ya da tanrıların çocuklarını ilahi şeyler olarak kabul ettiğimiz doğru değil mi?

– Doğru.

– O halde senin iddia ettiğin gibi, eğer tanrılara inanıyorsam ve tanrılar tanrı iseler, sen sadece eğlenme amaçlı olarak, tanrılara bir taraftan inanmadığım ancak bir taraftan da inandığım için suçlu olduğumu söylerken, benim zekâmı sınıyordun. Ancak iddia edildiği gibi ilahi güçler tanrıların periler ya da diğer annelerden

doğan çocuklarıysa, tanrıların çocuklarına inanan ama tanrılara inanmayan birisi olabilir mi? Bu durum kısrak ve eşeğin yavrusu olan katırlara inanıp, atlara ve eşeklere inanmamak kadar saçmadır. Meletos! Bu durumda sen ya benim bilgeliğimi ölçmek için dava açtın ya da nasıl bir suçlama getireceğini bilmiyorsun. Başka bir şey söz konusu değildir. Ayrıca nasıl düşünürsen düşün, en kafasız adamı bile bir insanın doğaüstü olaylara, ilahi eylemlere inancı olup tanrılara ve kahramanlara inanmayacağına inandıramazsın.

Sevgili Atinalılar Meletos'un suçlamasına yönelik daha fazla bir şey söylemeye ihtiyaç duymuyorum. Buraya kadar söylediklerim kâfi. Sözlerimin başında belirttiğim her şeyin doğru olduğunu ve bunların da bana karşı büyük bir nefrete yol açtığını biliyorsunuz. Eğer bir şeyler beni öldürecekse, bu Meletos ve Anytos değil, çoğu insanın bana duyduğu nefret ve kıskançlık duyguları olacaktır. Bu duygular çok sayıda masum insanı öldürdü, bundan sonra da öldürmeye devam edecek. Benimle birlikte kötülükler sona ermeyecek.

Birisi bana benim ölüm cezası almama neden olabilecek bir yaşam şeklim olmasından dolayı utanıp utanmadığımı sorabilir. Sanırım kendisine şöyle yanıt verirdim: "Ey insan! Kendisine biraz saygısı olan bir insanın yaşam ve ölüm risklerini hesaplaması gerektiğini düşünerek yanlış yapıyorsun. İnsanın yalnızca eylem sırasında doğru mu yanlış mı, iyi birisi gibi mi kötü birisi gibi mi davrandığını hesaplaması gerekir." Sana göre Troya'da ölen yarı tanrılar ve çok sayıda insan ya da Thetis'in utanç içinde yaşamak yerine tehlikeyi tercih

eden oğlu[7] değersiz insanlardır. Hektor'u öldürmek için beklerken yanılmıyorsam bir tanrıça olan annesi şöyle demişti: "Oğlum! Dostun Patroklos'un intikamını
d almak için Hektor'u öldürürsen sen de öleceksin. Ölüm seni kapıda bekliyor olacak." O, bunları duyduğunda tehlike ve ölümden korkmadı, tam aksine dostunun intikamını alamamış bir korkak olarak yaşamaktan daha fazla korkuyordu. "Hemen ölebilirim, sadece hak ettiği cezayı vereyim, yoksa burada burunları gökyüzüne değen gemilerin başında, şu toprağın üzerinde alay edilerek duramam" dedi. Onun tehlike ve ölümü hiç umursamadığını da mı düşünmedin?

Atinalılar! Gerçekten de böyle olmalı. Bir yerde görevlendirilen ya da bir komutan tarafından bir yere atanan bir insan, ne olursa olsun orada kalmaya devam et-
e meli ve ölümü ya da utanç dışında başka hiçbir şeyi umursamadan, karşılaştığı tehlikeleri göğüslemelidir. Atinalılar! Utansaydım günah işlemiş olurdum. Beni yönetmeleri için seçtiğiniz komutanlar Poteidaia, Amphipolis ya da Delios'da beni görevlendirdikleri zaman[8] nasıl da cesurca durduysam; tanrı, inandığım ve farz ettiğim şekilde felsefeyle ilgilenerek yaşamımı, kendimi ve diğer insanları sorgulamamı istediği zaman, ölüm ya
29a da başka bir şeyden korkarak kaçmamam gerekirdi. Ancak asıl felaket gitmemle yaşanırdı. O zaman tanrılara inanmadığım gerekçesiyle mahkemeye getirilmem doğru olurdu. Kehanete ihanet eden, ölümden korkan

7 Yani Akhilleus.

8 Sokrates'in Peloponnesos Savaşları sırasında görevlendirildiği kentler.

ve bilge olmadığı halde kendisini bilge gösteren birisi olurdum. Atinalılar! Ölümden korkmak, kişinin bilge olmadığı halde kendisini bilge göstermesidir. Bir insanın bir şeyi bilmediği halde biliyor görünmesidir. Hiç b
kimse ölümün insanların başına gelen en büyük iyilik olup olmadığını bilemez, ancak herkes sanki en büyük kötülükmüş gibi ölümden korkar. Bir insanın bilmediği şeyi bildiğini zannetmesi, en eleştirilecek olan konu değil midir? Atinalılar! Ben bu noktada diğerlerinden farklı düşünüyorum ve bilge olduğumu söylememin nedeni de bu. Çünkü insanların ölümden sonra ne yaşadıklarını bilemiyorum, hatta bu konuyu bildiğimi de zannetmiyorum. Ancak ister tanrı ister insan olsun, kendimden üstün birisine itaatsizlik etmenin kötü bir şey olduğunu biliyorum. Gerçekten kötü olduğunu bildiğim şeyden korkup kaçarım, ancak iyi ya da kötü olduğunu bilmediğim şeylerden korkup kaçmam.

Anytos başlangıçtan bu yana mahkemeye çıkarılmama gerek olmadığı, çıkarıldığım takdirde de mut- c
laka idam edilmem gerektiği yönünde görüş belirtiyor. Sizlerin onu dinlemediğinizi ve beni serbest bıraktığınızı düşünelim. Anytos, beni serbest bıraktığınız takdirde, beni izleyen çocuklarınızın iyiden iyiye yoldan çıkacaklarını söylese ve siz de bu sözleri dinleyip bana şöyle deseniz: "Sokrates! Anytos'un düşüncesini dinlemiyoruz ve seni serbest bırakıyoruz ancak sen de artık bundan böyle hakikate yönelik araştırmalar yapmayacaksın, felsefeyle zaman öldür- d
meyeceksin." Eğer beni bu koşullarla serbest bırakmayı önerseydiniz, size şunları söylerdim: "Atinalı-

lar! Size saygı duyuyorum ama sizden daha fazla tanrıya saygı duyuyorum. Bu nedenle yaşadığım ve gücüm yettiği sürece felsefeyle ilgileneceğim, size öğüt vereceğim, konuşmalarımızda felsefi ispatlarda bulunacağım, bildiğimi söylemeye devam edeceğim. Sen
e Atinalısın, bilgelik ve güç bakımından dünyanın en büyük ve en ünlü kentindensin. Tüm çabanı para kazanmaya, ün ve şeref kazanmaya yöneltiyorsun, hakikat ve anlamayla hiçbir zaman ilgilenmekten, ruhun nasıl mükemmelleştirileceğine kafa yormamaktan sıkılmıyor musun?"

Eğer aranızdan birisi bunun tam tersiyle ilgilendiğini söylerse, onu rahat bırakmayacağım, kendisine sorular sorup bana yanıt vermesini sağlayacağım. Eğer er-
30a demli olmadığına karar verirsem, en sıradan şeylere büyük değer verdiğini anlarsam, önemli şeylere değer vermediğini görürsem, onu eleştireceğim. Genç, yaşlı, Atinalı ya da yabancı fark etmez, karşılaştığım herkese aynı şekilde davranacağım. Ama yakınımda olduklarından dolayı daha çok Atinalılara böyle davranacağım. Bunun bana tanrının verdiği bir emir olduğunu bilin! Tanrıya hizmet konusunda bu kentin başına benden daha iyi bir şey gelmediğini düşünüyorum. Şimdiye dek genç, yaşlı fark etmeksizin, bedeninizi düşün-
b mek, paranın peşinden gitmek yerine ruhunuzu mükemmelleştirmek için çaba harcamanız gerektiği konusunda durmadan çalıştım. Bireysel ya da kamusal işlerde erdemin zenginlikten doğmadığını, ancak zenginliğin erdemden doğduğunu hep söyledim. Eğer gençleri baştan çıkardıysam söylediklerim zararlıymış derim

ancak bunları değil de başka şeyler söylediğim iddia ediliyorsa bunun herhangi bir anlamı yoktur. Ancak şunu söylemek istiyorum: "Anytos'u dinleyip dinlememek ya da beni serbest bırakıp bırakmamak sizin bileceğiniz şey. Fakat beni defalarca da öldürseniz davranışımı değiştirmem mümkün değildir." c

Atinalılar! Lütfen sözümü kesmeyin. Zaten sizden bunu istemiştim. Sözünüzü tutarak, yuhalamayı kesin. Eğer beni dinlerseniz duyduğunuz şeylerin işinize yarayacağını biliyorum. Bu nedenle size başka şeyler anlatacağım. Bu anlattıklarımdan ötürü belki de bağıracaksınız. Ancak bunu yapmayın. Eğer beni öldürürseniz sadece bir kişi öldürmüş olacaksınız, ancak emin olun ki sonuçta kendinize zarar vermiş olacaksınız. Meletos ya da Anytos bana zarar verebilecek güçte değiller. Tanrının adaletine kötü insanın iyi insana zarar vermesi yakışmaz. Bu insanlar beni öldürebilirler, sürgüne gönderebilirler ya da mallarımı elimden alabilirler. Bu insanlar ya da diğer insanlar başıma büyük dertler açtıklarını düşünebilirler. Oysa ben aynı görüşte değilim. Şimdi yaptıklarıyla, yani bir insanı haksız yere öldürmeye kalkışmakla, tersine kendilerine kötülük yapıyorlar. d

Sevgiler Atinalılar! Tahmin ettiğiniz şekilde savunmamı kendim için değil aynı zamanda tanrının size verdiklerine karşı bir yanlış yapmamanız adına sizler için de yapıyorum. Eğer beni öldürürseniz, benim gibi kendisini kente adamış birisini bir daha bulamazsınız. Bunu birazcık alaycı biraz da komik bir dille söylersek, soylu ama hantallık ve miskinliğiyle bir at sineği tara- e

31a fından dürtülerek uyandırılmak zorunda bir ata benzeyen, bir kente kendisini adayan bir insandan söz ediyoruz. Bence tanrı beni tüm gün boyunca hiç durmaksızın yanınızda oturup sizleri uyandırmak, doğruları göstermek ve gerektiği zaman da sizleri azarlayabilecek bir at sineği olarak görevlendirmiş. Bana öyle geliyor ki, böyle başka birisini bulamazsınız, Atinalılar! Sözümü dinleyin ve beni serbest bırakın. Ancak belki de tatlı tatlı uyurken aniden uyandırılan bir insanın verdiği tepki gibi yüzüme bir tokat atabilirsiniz ve Anytos'un söylediğine uygun davranıp bana ölüm cezası verebilirsiniz. Daha sonra da tanrı sizin için endişelenecek başka birini gönderene kadar uyumaya devam edersiniz.

b Eğer tanrı tarafından bu kente gönderildiğime inanmıyorsanız, konuya bir de şu açıdan yaklaşın: Benim tüm işlerimi savsaklamam ve herkese birer baba gibi, ağabey gibi yaklaşarak ruhunuzu düzeltmeniz için çaba harcamam, evimin işlerini bu kadar zamandır ihmal etmeme rağmen yaşamaya devam etmiş olmam, sanırım insana ait bir özellik olamaz. Eğer yaptıklarım karşılığında bir ödül alsaydım, yani sizlerden para alsaydım davranışlarımın bir açıklaması olabilirdi. Beni suç-

c layanlara bir bakın. Beni hemen hemen her noktada ağır bir biçimde suçlamalarına karşın, yaptıklarım karşılığında para aldığımı söyleyecek kadar alçalmadılar. Oysa benim söylediklerim konusunda bir tanığım var: Fakirlik.

Kentte dolaşıp herkese akıl vermem, özel işlerinize karışmam, ancak kamu işleri söz konusu olduğu zaman

kalabalığın önüne çıkmayıp devlet işlerine karışacak cesarette olmamam belki de sizleri şaşırtmıştır. Bu durumun nedeni zaman zaman duyduğum kutsal sestir. Çoğu zaman bende ilahi bir işaretin olduğunu söylediğimi duymuşsunuzdur. Meletos da suçlamasında bu durumla alay ediyor. Çocukluğumdan bu yana bu iç ses kendisini bana duyurur. Bu ses beni asla bir şey yapmaya cesaretlendirmez, ancak ne zaman gelse yaptığım işi yapmamamı sağlar. Aslında beni engellemesi ne kadar da güzel bir şeymiş, Atinalılar! Eğer siyasete girseydim hemen öldürülürdüm, o zaman size de kendime de yardımım olmazdı. Gerçeği söylediğim için bana kızmayın. Devlet içindeki bu kadar büyük haksızlıklara ve yasadışı işlere engel olmaya kalkışırken sizi ya da size benzer bir kalabalığı karşısına alanın yaşaması imkânsızdır. Eğer bir insan adalet için uğraşıyorsa, onun kendi yaşamını kısa bir süreliğine bile olsa devam ettirebilmek için siyasetten vazgeçerek, kendi özel işleriyle ilgilenmesi gerekir.

Sözlerimin doğruluğunu kelimelerle değil, fakat daha çok değer verdiğiniz işlerle ispatlayacağım. Bu nedenle yaşadıklarımı dinleyin. Hiç kimsenin haksız yere idam edilmesini kabul etmedim, bunu kabul etmektense kendim ölmeyi tercih ederim. Belki bunlar mahkemelerde duyulan türden şeylerdir ama söylediklerim doğru. Atinalılar! Ben Atina'da *boule* üyeliği dışında hiçbir resmi görev üstlenmedim. Deniz savaşından sonra ölülerin cenazelerini kaldırmayan on komutan hakkında mahkeme açıp ardından da kanunsuz bir biçimde aynı karara vardığınızda karar verme mercii tesadü-

fen bizim *demos*taydı. Kanunsuz davranışınıza on hâkim arasından sadece ben karşı çıktım ve ret oyu verdim. Hatipler benim hakkımda araştırma yapmak ve beni bir an önce tutuklamak niyetindeydiler. Siz de bağırtılarınızla onları tahrik ediyordunuz. Yanınızda yer almak yerine suçlu bulunmak ve idam edilmekten korkmayarak, ölmek pahasına haklı olanın yanında yer aldım. Tüm bunlar Atina demokrasisi zamanında oldu. Daha sonra oligarşi güçlendi ve otuzlar iktidarı geldi. Otuzlar benimle birlikte beş kişiye Tholos'a gitmemizi ve Salamisli Leon'u idam edilmesi için getirmemizi emrettiler. Suçlarına başka insanları da ortak etmek için çok sayıda insana başka görevler verdiler. İşte bu noktada ölümü umursamadığımı kelimelerimle değil, yaptığım işlerle bir defa daha ispatladım. İlahi adalete karşı gelmemek için, tüm dikkatimi toplamıştım. Görev zorluydu ancak haksız bir şey yapacağım düşüncesine sürüklenmedim. Tholos'dan ayrıldık, diğer dört kişi Salamis'e giderek Leon'u aldı, bense evime döndüm. Otuzların iktidarı kısa bir süre içinde yıkılmasaydı muhtemelen bu nedenle ölürdüm. Söylediklerime çok sayıda şahit bulabilirsiniz.

Resmi görevler aldıktan sonra, her zaman haklı olanların yanında yer alsaydım ve iyi bir insana yakıştığı şekilde buna en büyük değeri verseydim, bunca süre hayatta kalabilir miydim? Sevgili Atinalılar! Böyle bir durumda hayatta kalmak ne benim için ne de başka birisi için mümkün olmazdı. Yaşamım boyunca resmi bir görev üstlendiğim zaman, hem devlet işlerinde hem de özel işlerimde ne beni suçlayanların öğrencisi dedikleri

insana ne de başka bir kimseye, adaletin dışına çıkıp kolaylık sağlamadım. Zaten ben hiç kimsenin öğretmeni olmadım. Ancak görevime uygun bir şekilde konuştuğum zaman, birileri geldiğinde, o kişiyi, ister yaşlı, ister genç olsun hiçbir zaman geri çevirmedim. Ben para verildiğinde konuşan, para verilmeyince de susan birisi olmadım. Zengin ya da fakir herkesle konuştum. Konuştuğum insanların bir kısmı iyi bir kısmı kötü vatandaşlar olduysalar, herhalde bunun sorumluluğu benim değildir. Bu anlamda bir sorumluluk alamayacağım, ayrıca hiç kimseye de ders vermedim. Eğer birileri çıkıp diğer insanlardan öğrenmediği bir şeyleri benden öğrendiğini söylüyorsa, bilin ki o insan yalan söylüyordur. b

Peki, neden insanlar zamanlarını benimle geçirmekten bu kadar memnundular? Atinalılar! Size tüm gerçeği anlattım. İnsanlar bilge olduğunu düşünen ancak bilge olmadığı ortaya çıkarılan insanların durumunu izlemekten keyif alıyorlar. İşin doğrusu, bunu izlemek eğlenceli. Tanrı bana bu görevi ilahi kaderin insanı görevlendirdiği zaman kullandığı kehanet, rüya gibi yöntemleri kullanarak verdi. Atinalılar! Söylediklerimin doğruluğu kolayca anlaşılacak şeyler. Gençleri baştan çıkardığım iddia ediliyor. Bugün koca birer adam olmuş olanların, gençliklerinde kendilerine zarar verdiğimi anlamışlarsa, karşıma çıkıp benden intikamlarını almaları gerekirdi. Eğer bunu kendileri yapmak istemiyorlarsa, ailelerinden birinin yani babalarının, kardeşlerinin ya da bir diğer akrabalarının benden gördükleri zararın intikamını alması lazım gelirdi. Bu insanların ço- c d e

ğunun burada olduklarını görüyorum. Akranım ve aynı *demos*tan[9] olduğumuz Kriton ve oğlu Kritoboulos, Aiskhines'in babası Sphettioslu Lysanias, Epigenos'un babası Kephisioslu Antiphon burada. Yine zaman zaman yanımda bulunan Theozotidos'un oğlu ve Theodotos'un kardeşi Nikostratos, Demodokos'un oğlu, Theages'in kardeşi Paralios, Ariston'un oğlu Adeimantos, kardeşi Platon, Aiantodoros ve kardeşi Apollodoros da yine buradalar. Bu insanların dışında başka çok sayıda insanı size gösterebilirim. Meletos'un da suçlamalarına en azından bu insanlardan birisini tanık göstermesi gerekirdi. Eğer bunu yapmak daha önceden aklına gelmediyse, şimdi tanık göstersin. Ben o kişinin konuşmasını beklerim. Atinalılar! Ancak durum bunun tam tersi. Meletos ve Anytos'a bakılırsa, kendilerini yoldan çıkaran ve ailelerine büyük kötülükler yapmış olan bir adamın lehine tanıklık yapacak durumdalar. Adaletin yanında yer almayanların benimle birlikte olmak için anlaşılır gerekçeleri olabilir. Ancak adaletin yanında yer alan şu yaşlı adamların benim yanımda yer almak için haklı gerekçeleri olamaz mı? Belki de Meletos'un yalan, benimse doğru söylediğimi düşünüyorlardır.

Sevgili Atinalılar! Savunmamda bu ve buna benzer şeyler var. Aklınıza, buna göre çok daha önemsiz bir davada sonuna kadar mücadele eden, yargıçlara ağlayarak yalvaran, acıma duygusu uyandırabilmek için çocuklarını ve hatta diğer ailelerden başka insanları şahit kürsüsüne çıkaranlar gelebilir. Benim en büyük teh-

9 Atina'daki mahallelere verilen isim.

like karşısında bile böyle bir şey yapmamam, bunu düşünenleri şaşırtabilir. Bu kişi tüm bunları düşünerek, d
bana kızgınlıkla davranabilir. Oyunu öfkeli bir biçimde kullanabilir. Gerçi böyle olacağını düşünmüyorum ama aranızdan birisi böyle düşünseydi kendisine şunları söylerdim: "Sevgili dostum! Benim de akrabalarım var. Tabii ki bir yerlerde benim için heyecanlanan insanlar var. Homeros'un dediği gibi meşe ağacından ya da kaya oyuğundan doğmadım. Atinalılar! İnsandan doğduğum için de akrabalarım var, üç çocuğum var. Onların ikisi henüz çocuk ancak birisi delikanlı sayılır. Çocuklardan birisini şahit gösterip suçlamadan kurtulmak için kendilerinden yararlanmak istemedim. Peki, bunları neden yapmadım? Kuralları umursamayan bir in- e
san olduğumdan değil, sizleri umursamamaktan da değil. Ölüme olan yaklaşımım ayrı bir konu. Ancak benim gibi ve benim yaşımda bir insanın bu tür şeyleri yapmasının hem sizlerin hem de kentin şerefine yakışmayaca- 35a
ğını düşünüyorum. Sanırım Sokrates'in insanların çoğundan üstün olduğu düşünülüyormuş. Eğer aranızdan birisi kalkıp bilgelik, cesaret ya da herhangi başka bir erdem bakımından üstün olduğunu iddia etseydi bu utanç verici olurdu. İnanın böyle çok sayıda insan gördüm. Hâkim karşısına çıkarlar ve öldürüldükleri zaman korkunç bir şey olacakmış gibi davranarak ve sanki hiç ölmeyeceklermiş gibi düşünerek ölüm cezası almamak için utanç verici şekilde davranırlar. Bence böyle insanlar kente sadece utanç veriyorlar. Bir yabancı olanları görse, daha önceden erdemleri, başardıkları işler ve diğer konularda diğer b

halklardan ayrılan Atinalıların kadınlar gibi davrandıklarını söyleyebilir. Sevgili Atinalılar! Bizim gibi insanların böyle davranması uygun değildir. Biz davransak bile siz engel olmalısınız. Karşınıza çıkıp ağırbaşlı davranması gerekirken acıklı oyunlarla kentimizle alay edilmesine neden olanların mahkûm edilmesini sağla-
c manız gerekir. İyi nam bir yana, mahkeme üyelerine yalvararak ceza almaktan kurtulmak bence doğru değildir, doğru olan üyeleri bilgilendirip ikna etmektir. Eğer söylediğim şey gerçekleşirse, hâkimler kafalarına göre karar verenler değil gerçekten de adil yönde karar verenler olacaklardır. Hâkimler istedikleri gibi değil, kanunlara göre karar verirler. Bu şekilde karar vereceklerine göre, bizlerin de yeminlerinize bağlı kalmanızı sağlamamız, sizin de buna alışmanız gerekir. Eğer bu yapılmazsa hem siz hem de biz tanrıları üzeriz, Atinalı-
d lar! Benim karşınıza çıkıp onursuzca davranmamı ve doğal ya da ilahi yasalara karşı çıkmamı beklemeyin. Zeus adına yemin ederim ki, eğer Meletos'un suçlamalarına rağmen, sizlere yalvararak kendimi kurtarmaya çalışsaydım, işte o zaman size tanrıların varlığına inanmamayı öğretmiş olurdum. Böylece kendimi savunmaya çalışırken tanrılara inanmamakla suçlanmamı haklı hale getirirdim. Ancak bunu yapmam imkânsız, çünkü ben tanrıdan beni suçlayanlardan daha çok korkarım. Benim hakkımda verilecek kararı önce tanrıya sonra da sizlere bırakıyorum. En hayırlısı olsun!

e Atinalılar! Şu an bir sürü duygu içindeyim, ama aralarında kızgınlık yok. Mahkûm olmamı istemenize rağmen, hiç kızmadım. Aslında sonucun bu olmasını bek-

liyordum, ancak oylama sonuçlarına şaşırdım. Aradaki farkın böylesine küçük olacağını hiç düşünmemiştim, çok daha büyük bir fark bekliyordum. Anladığım kadarıyla otuz oy yer değiştirseydi, kurtulabilirdim. Ancak bu sonuçta da Meletos'dan kurtulmuş oldum. Hem sadece kurtulmadım, Anytos ve Lykon mahkemede karşıma çıkmasaydılar, Meletos beşte bir oranında oy alamadığı için bin *drakhme* ceza ödeyecekti. Neyse, bu adam ölüm cezasına çarptırılmamı öneriyor. Atinalılar! Buna karşı benim ne önermem gerekir? Tabii ki layık olduğum şeyi önermem gerekir. Layık olduğum şey hangi cezaya çarptırılmaktır? Nasıl bir bedel ödemektir? Bana bakın, bir köşede sessizce yaşamayı bir türlü beceremedim. Çoğu insanın tersine para, ev yönetimi, askerlik ve kamu işleri, siyaset gibi konulardan uzak durdum. Bu işleri yaşamıma zarar gelmeden yapamayacak kadar saf ve dürüst bir insan olduğuma inanıyordum. Bu nedenle, bu işleri bırakıp size ve kendime yaramayacak işlerin peşinden koştum. Herkese en iyi şekilde hizmet etmeyi en büyük görev kabul ettim. Bana uygun olan nedir? Daha önceden de belirttiğim gibi, mümkün olduğunca iyi ve anlayışlı olmalısınız, sahip olduklarınızdan çok kendinizle ilgilenmelisiniz. Buna benzer şeyleri yapmanız için sizi ikna etmeye çalıştım. Söylediklerim gerçek olduğuna göre, neyi hak ediyorum? Eğer hak ettiğimi alacaksam, bunun iyi bir şey olması gerekir. İçinde bulunduğum duruma uygun bir şey almalıyım. Sizlere yardım etmek için kendisine boş zaman yaratan, iyi ancak fakir bir adam için bu ne olabilir? Bence bu insana verilecek en ödül *prytaneion-*

36a b c d e

da[10] yemek yemesini temin etmektir. Olimpiyatlarda iki ya da dört atlı araba yarışını kazananlardan çok, ona böyle bir ödül verilmesi uygundur. Çünkü yarışı
37a kazanan sizi görünürde mutlu ederken, ben gerçekten mutlu ediyorum. Onun parası var, ama benim olmadığı için parayı düşünüyorum. Evet, benim için uygun olan *prytaneion*da yemek yememdir.

Belki bu söylediğimi daha önceden söylediğim yalvarma konusundaki sözlerime benzetebilirsiniz ve bir kere daha sizlere karşı aptalca bir cesaret gösterisi için-
b de olduğumu düşünebilirsiniz. Sevgili Atinalılar! Fakat gerçek yine çok farklı. Hiç kimseye karşı bilerek suç işlememiştim ancak sizi buna inandıramadım. Çünkü kısa bir süre konuşabildik. Keşke Atina'da önemli davaların bir gün yerine birkaç günde karar verilmesini öneren bir yasa olsaydı, sizi ikna edebilirdim. Çünkü insanın böylesine büyük iftiralardan bu kadar kısa bir süre içinde kurtulması kolay değildir. Bilerek hiç kimseye kötülük yapmadığım gibi, kendime de yapmam. Bu nedenle kendime kötülüğü hak ettiğimi söylememem gerekir. Bu nedenle ceza önermeyeceğim. Neden korkmalıyım? Meletos'un benim için önerdiği cezanın iyi mi yoksa kötü mü olduğunu bilmiyorum. Bundan neden korkayım? Öte yandan bana önerilen ceza yerine kötü
c olduğunu bildiğim bir cezayı mı seçeyim? Yoksa hapis cezasını mı kabul etmeliyim? Hapishanede yetkililerin sözlerini mi dinleyerek yaşayayım? Belki para cezasını ödeyene kadar hapiste kalmalıyım. Ancak bu da daha önceden söylediğim şeylerle aynı olurdu. Çünkü para-

10 Atina'da belediye binasına verilen isim.

yı toplayabilmek benim için imkânsızdır. Belki de sürgün cezası almalıyım. Aklınızdan bu da geçebilir. Bu cezayı kabul etmem için ya fazlasıyla kendi canımı düşünmem ya da sizlerin dayanamadığı söz ya da davranışlara diğer insanların kolayca katlanabileceklerini düşünmem gerekir. Atinalılar! Böyle bir şey mümkün değil. Bu yaşta bir insan için uzaktaki bir kente gitmek ve sürgün yaşamı sürmek ne kadar kötü olurdu! Ayrıca gittiğim her yerdeki gençler burada olduğu gibi peşimden gelecekler ve söylediklerimi dinleyecekler. Bu gençlerle konuşup konuşmamak konusunda kararsızım. Konuşmazsam sürgüne gitmem için babalarını ikna edecekler, konuşursam babaları ve yakınları gençleri korumak için beni sürgüne gönderecek.

Belki birisi "Sokrates! Sürgünde susup sessizce yaşayamaz mısın?" diye sorabilir. Kimilerine anlatılması en zor şey de bu. Bu öğüde uymanın tanrının söylediklerini dinlememek olduğunu, bu nedenle sessiz kalamayacağımı söylersem, bu size bir bahane gibi görünür. İnsana yapılacak en büyük iyiliğin erdem ve beni konuşurken gördüğünüz ahlaki konular üzerine tartışmak, önerilerde bulunmak olduğunu, sorgulanmayan bir yaşamın bir yaşam olmadığını söylesem, bana çok az kişi inanır. Söylediklerim doğru.

Ancak sizi ikna etmek zor. Ayrıca cezayı hak eden bir insan olduğumu hiçbir zaman düşünmedim. Param olsaydı ödeyebileceğim bir miktarı önerebilirdim. Bunun bana bir zararı olmazdı. Ama şimdi siz, benim ödeyebileceğim bir miktarı bana teklif etmeye razı olmadıkça, bu da olamaz. Belki de size bir gümüş *mna* öde-

yebilirdim. Bu nedenle size ceza olarak bunu önerebilirim. Sevgili Atinalılar! Şuradaki Platon, Kriton, Kritoboulos ve Apollodoros otuz *mna* önermemi istiyorlar ve paraya kefil oluyorlar. Bundan dolayı ben de otuz mna öneriyorum. Sanırım paraya kefil olduklarından içiniz rahat olacaktır. Atinalılar aceleciliğiniz başınıza dert açacak, Sokrates gibi bilge bir insanı öldürmekle kentinizi lekelemek isteyenler suçlamalar getirecekler. Sizi suçlamak için bilge olmadığım halde bana bilge diyecekler. Oysaki biraz daha bekleseydiniz istediğiniz şey olacaktı. Kaç yaşında olduğumu biliyorsunuz, yaşamımın sonuna geldim ve ölüm çok yakında. Bunları sadece ölümüm yönünde oy kullananlara söylüyorum, herkese değil.

Atinalılar! Onlara bir şey daha söylemek istiyorum. Sizi ikna edebileceğim delillerin eksikliği nedeniyle ya da kurtulmak için elimden geleni yapmadığım gerekçesiyle büyük bir hata yaptığımı düşünüyorsunuz. Bu mümkün değil. Mahkûm olmamı sağlayan şey delillerimin eksikliği değil, küstahlık ve utanmazlık yapmamam, beğeninizi kazanacak şekilde konuşmamış olmam, ağlamamış olmamdı. Herkesin bildiği üzere bu nedenle ölüm cezası aldım. Diğer insanlardan duymaya alışkın olduğunuz şeyleri söylemediğim ve bunları yapmadığım için ceza alıyorum. O zaman nasıl ki tehlikedeki bir insana yakışmayacak şeyler yapmamaktan söz ediyorsam şimdi de aynı şekilde kendimi böyle savunduğum için herhangi bir pişmanlık duymuyorum. Böyle bir yaşamdansa, kendimi onurluca savunarak ölüme gitmeyi tercih ederim. Çünkü benim ya da başka

insanın adalet karşısında ya da savaşta ölümden kaçmak için her yolu denemeye hakkı yoktur. Savaşlardan iyi bildiğiniz bir şey söyleyeceğim. Bir insan ölmekten korkuyorsa, silahlarını bırakır ve merhamet dilerse kurtulabilir. Eğer bir insan her şeyi yapabilecek kadar onursuz ve şerefsizse, tehlike anında kendisini kurtara- b
bilmek için çok sayıda yol vardır. Kısacası ölümden kaçmak çok zor değildir ancak kötülükten kaçmak zordur. Çünkü kötülük ölümden daha hızlı koşar. Daha yavaş olanı benim gibi yaşlı ve yavaş birisini yakaladı. Öte yandan suçlayıcılarım daha hızlı ve güçlü oldukları için kötülüğe daha hızlı yakalandılar. Ben mahkemeden sizler tarafından ölüm cezası verilmiş bir insan olarak ayrılırken onlar gerçek tarafından adaletsizlik ve kötülüğe mahkûm birisi olarak çıkıyorlar. Herkesin başına istediği şey gelecek. Böyle olanı da sanırım en uygun olanı.

Suçlu olduğuma karar verenler için bu kadar konuş- c
madan sonra bir de kehanette bulunmam gerektiğini hissediyorum. Çünkü tam da insanların kehanette bulunacakları zamandayım, yani öldürülmek üzereyim. Beni öldüren Atinalılar! Zeus adına yemin ederim ki ölümümden sonra bana verdiğinizden çok daha ağır bir cezayla karşılaşacaksınız. Yaşamlarınızın sorgulan- d
masından kurtulmak için bana ölüm cezası verdiniz. Oysaki çok daha ağır bir sorgulama yaşayacaksınız. Sizden hesap soran çok insan olacak. Belli bir zamandır onları nasıl engellediğimi fark etmediniz. Ben öldükten sonra onları kimse engellemeyecek ve genç oldukları için canınızı daha çok sıkacaklar. İyi ve doğru yaşama-

dığınızı, iyi niyetli olmadığınızı söyleyen küfürleri, insanları öldürerek engelleyebileceğinizi sanıyorsunuz. Ancak bu bir kurtuluş yolu değildir, kurtuluş yolu olsa bile onurlu bir yol değildir. En kolay ve onurlu yöntem,
e başka insanlara zarar vermek değil mümkün olduğunca iyiye doğru gitmektir. Mahkûmiyetime karar vermiş olanlara böyle bir kehanetle borcumu ödemiş oluyorum.

Şimdi artık yetkililer yapılması gereken işleri yapıyorlar ve infaz edilmeme de zaman olduğuna göre, artık beraat etmem yönünde oy kullananlarla olanlar hakkında sohbet edebilirim. Dostlarım bu süre içinde
40a benimle kalmanızı istiyorum. Henüz zaman varken görüşmemize engel olacak bir şey yok. Yakın dostlarıma olduğu gibi sizlere de yaşadıklarımın ne anlama geldiğini anlatacağım. İçimdeki ilahi ses, bu büyük ya da önemli ya da çok sıradan olsun, doğru olmayan bir şey yaptığımda bana hep karşı çıktı. Şimdi yaşadığım şey sizin görüş birliğinde olduğunuz üzere düşünüle-
b bilecek en büyük kötülüklerdendir. Ancak sabah evden çıktığımdan bu yana ilahi ses bana kendisini hiç duyurmadı. Evden çıkarken, mahkemedeyken, savunmam sırasında size bir şeyler söylemeye çalıştığımda bu sesi duyamadım. Diğer zamanlarda tam konuşmamın ortasında bu sesi duyardım. Oysaki mahkemeye çıktığımdan bu yana hiçbir sözümde ya da hareketimde karşıma çıkmadı. Neden olabilir? Ben açıklayayım:
c Bu durum yaşadıklarımın iyi bir şey olduğunu net bir biçimde ortaya koyuyor. O halde ölümün kötü bir şey olduğunu düşündüğümüzde yanlış yapıyoruz. So-

nunda bu konuda anlaşılır bir delil elde ettik. Eğer yaptığım iyi bir şey olmasaydı, ilahi ses bana mutlaka engel olurdu.

Ölümün iyi bir şey olması insanı ne kadar da ümitlendirirdi. Bence ölüm, ya tamamen yok olmadır yani hiçbir şeyin bilincinde olunmamasıdır ya da ruhun çok d
ciddi bir değişim geçirmesi ve başka bir yere gitmesidir. Ölüm geldiğinde hiçbir şey hissedilmiyorsa, yani durum uyuyan kişinin rüya görmediği bir uyku gibiyse, insan için ölüm büyük bir kazançtır. İnsanın rüya bile görmeyecek kadar derin uyuduğu bir geceyi düşünelim. Bu geceyi yaşamındaki diğer gün ve gecelerle karşılaştırdığı ve bundan daha iyi bir gece geçirip geçirme- e
diği sorulsaydı, soruya yanıt veren ister sıradan bir vatandaş isterse Büyük Kral[11] olsun, herkes bu gecelerin sayısının çok az olduğunu söyleyecekti. Eğer ölüm böyle bir şeyse, kazanç değil midir? Sonsuzluk bir geceden ibaret olacaktır. Eğer ölüm başka bir yere gitmekse, yani sadece yer değiştirmekse, kısacası ölümle ilgili ola- 41a
rak söylenen şeyler doğruysa, diğer ölülerle aynı yerde bulunmak kadar güzel bir şey olabilir mi Atinalılar? İnsan kendisinin hakim olduğunu söyleyen şu insanlardan kurtulup Hades'e[12] gittiğinde yargılanmak için gerçek hakimleri karşısında bulur. Minos,[13] Rhadamanthys,[14] Aiakos,[15] Triptolemos ve adaleti sağlayan diğer yarı tan-

11 Yani Pers Kralı.
12 Yunan mitolojisinde ölümden sonra gidilen yer.
13 Efsanevi Girit Kralı.
14 Yunan mitolojisinde Zeus ve Europa'nın oğlu.
15 Zeus ve Aigina'nın oğlu, mitolojide iyi kalpliliği nedeniyle yeraltı dünyasının yargıcı olarak tanımlanmaktadır

rıları karşınızda gördüğünüzde bu yolculuk, bu yer değiştirme önemsiz ve değersiz bir şey olabilir mi? Öte yandan aranızdaki çoğu kişi Orpheus, Mousaios, Hesiodos, Homeros gibi insanlarla zaman geçirmek için neler vermezdi? Eğer bunlar doğruysa bir defa değil,
b defalarca ölmeyi kabul ediyorum. Sanki oradaki yaşam çok güzelmiş gibi geliyor bana. Bir de Palamedes ve Telamon'un oğlu Aias gibi insanlarla bir araya gelip, haksızca öldürülmüş insanları göreceksem ve kendi çektiklerimi bu insanların yaşadıkları ile kıyaslayabileceksem, bu çok güzel bir şey olurdu. Her şeyden daha
c önemlisi orada da insanları sorgulamaya devam edeceğim. Belki bazıları bilgedir belki de bazıları bilge olmadığı halde kendisini bilge sanıyordur. Sevgili hâkimler! Koskocaman bir orduyu Troia'ya kadar getiren insanı, Odysseus'u, Sisyphos'u ve sıralayabileceğim çok sayıda erkek ve kadını sorgulamak ve değerlendirmek için neler vermezdiniz? Oradaki insanlarla görüşmek, tartışmak, onları değerlendirmek, açıklaması imkânsız bir mutluluk olur. Hem de böylesi bir sorgulama yapıldığı için hiç kimseyi öldürmezler, ayrıca oradaki insanlar buradakilerden daha mutludurlar. Öte yandan söylenenlere bakılırsa, orada ölümsüzlük de var.

Sizler mahkeme üyeleri! Ölüm karşısında iyi umut-
d lar besleyin ve şu gerçeği aklınızdan asla çıkarmayın: İyi insan yaşarken de öldükten sonra da kötü bir şey yaşamaz. Sorunlarla karşılaşıldığında, tanrılar böyle insanları korurlar. Benim sorunlarım aniden ortaya çıkmadı. Fakat şimdi ölüp bu sorunlardan kurtulmanın benim için daha iyi olduğunu görüyorum. Bu nedenle

ilahi ses bana engel olmadı. İşte bu yüzden mahkûm olmam yönünde oy kullananlara, hatta suçlamayı yöneltenlere bile kızmıyorum. Mahkûm olmam için verdikleri oylarla yapmak istedikleri ya da beni suçlarken kafa- e
larından geçen şey, ölümüm değil, bana zarar verme düşüncesiydi. Bu anlamda suçlanmayı hak ediyorlar. Ayrıca kendilerinden benim için bir şey yapmalarını isteyeceğim. Oğullarım gençlik dönemine geldikleri zaman, tıpkı benim sizin başınıza bela olmam gibi siz de onların başına bela olun ve intikamınızı alın. Çocuklarım zenginlik ya da buna benzer erdemden uzak bir şeyle ilgileniyor gibi görünürlerse, bir şey olmadıkları halde bir şey gibi davranıyorlarsa, yapmaları gerekenleri yapmıyorlarsa, fazla değerli olmamalarına karşın 42a
kendilerinin çok değerli olduklarını düşünüyorlarsa, benim size yaptığım gibi siz de onları azarlayın. Bunu yaparsanız sadece oğullarım değil, ben de hak ettiğim ödülleri almış olacağım.

Artık gitme zamanı! Ben ölüme gidiyorum, siz yaşamaya gidiyorsunuz. Hangisinin daha iyi olduğunu elbette tanrı dışında hiç kimse bilemez.

KAYNAKÇA

Akbel-Rappe, S. – Kamtekar, R. (eds.), *A Companion to Socrates*, Blackwell Publishers, Oxford, 2005.

Allen, R. E., *Socrates and Legal Obligation*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1980.

Anderson, H., *The Argument of Plato*, London, 1935.

Aristophanes, *Clouds* (trans. by A. H. Sommerstein), Clarendon Press, Oxford, 1982.

Barker, E., *Greek Political Theory*, Methuen, London, 1964.

Beckman, J., *The Religious Dimension of Socrates' Thought*, Wilfred Laurier University Press, Ontario, 1979.

Bluck, R. S., *Plato's Life and Thought*, London, 1949.

Brandwood, L., *A Word Index to Plato*, Leeds, 1976.

Brandwood, L., *The chronology of Plato's dialogues*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Bréhier, E., *Histoire de la Philosophie*, vol. 1, *Antiquité et le Moyen-Age*, PUF, Paris, 1983.

Brickhouse, T. C. – Smith, N. D., *Plato's Socrates*, New York-Oxford, 1994.

Brickhouse, T. C. – Smith, N. D., *Routledge Philosophy Guidebook to Plato and the Trial of Socrates*, Routledge, New York, 2004.

Brun, J., *Socrate*, Press Universitaires de France, Paris, 1988.

Burnyeat, M. F., "Review of The Trial of Socrates, by I. F. Stone", *New York Review of Books*, 35(1988), pp.12-18

Cevizci, A., *Sokratik Diyaloglarda Yöntem* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 1984.

Cevizci, A., *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 4. baskı, Asa Kitabevi, Bursa, 2006.

Cevizci, A., *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

Coplestone, F., *A History of Western Philosophy*, 1. cilt, 5th edit., Burns Oates and Washbourne Ltd., London, 1966.

Cornford, F. M., *Before and After Socrates*, Cambridge University Press, Cambridge, 1965.

Coulter, J. A., "The Relation of *the Apology of Socrates* to Gorgias' Defense of Palamedes and Plato's Critique of Gorgianic Rhetoric", *Harvard Studies in Classical Philology*, 1964, pp. 269-303

Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (çev. Candan Şentuna), YKY, İstanbul, 2003.

Dodds, E. R., *The Greeks and the Irrational*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1951.

Dorion, L. – A., *Sokrates* (çev. M. N. Demirtaş), Dost Kitabevi, Ankara, 2004.

Eralp, H. V., *Platon* I: *Hayatı, Eserleri, Sokratik Diyaloglar*, İstanbul, 1953.

Ferguson, J., *Socrates*: *A Source Book*, Macmillan, London, 1970.

Friedlander, P., *An Introduction to Plato* (trans. by H. Meyerhoff), New York, 1958.

Gill, C., "The Death of Socrates", *Classical Quarterly* 23(1973), ss. 25-28.

Goldschmidt, V., *La Religion de Platon*, Paris, 1949.

Görgemanns, H., *Platon*, Heidelberg, 1994.

Grote, G., *Plato and Other Companions of Socrates*, London, 1875.

Grube, M. A. *The Trial and Death of Socrates*, Indianapolis, 1975.

Guardini, R., *The Death of Socrates: An Interpretation of Platonic Dialogues: Euthyphron, Crito and Phaedo* (trans. by B. Wrighton), New York, Meridian Books, 1962.

Gulley, N. *The Philosophy of Socrates*, New York, 1968

Guthrie, W. K. C., *The Greeks and Their Gods*, Boston, Beacon Press, 1955.

Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, vol. III, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Guthrie, W. K. C., *Socrates*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971.

Guthrie, W. K. C., *İlkçağ Felsefesi Tarihi* (çev. A. Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989.

Hackforth, R., *The Composition of Plato's Apology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1933.

Hare, R. M., *Plato*, Oxford University Press, Oxford, 1982.

Havelock, E. A., *A Preface to Plato*, Harvard University Press, Cambridge, 1982.

Humbert, J., *Socrate et Les Petits Socratiques*, PUF, Paris, 1967.

Irwin, T. H., "Socratic Inquiry and Politics", *Ethics* 96 (1986), pp. 400-415

Jowett, B., *The Dialogues of Plato translated into English with analyses and introductions* (ed. by D. J. Allan and H. E. Dale), 4. Edit. 4 vols., Oxford University Press, Oxford, 1953.

Jaeger, W., *Paideia: The Ideals of Greek Culture* (trans. by G. Highet), 3 vols., New York, 1934.

Jones, W. T., *Batı Felsefesi Tarihi*, cilt 1, *Klasik Düşünce* (çev. H. Hünler), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006.

Klosko, G., *The Development of Plato's Political Theory*, Methuen Inc., New York, 1986.

Knox, B. M. W., *The Heoric Temper*, The University of California Press, Berkeley, 1964.

Kraut, R., *Socrates and the State*, Princeton, 1984.

Kraut, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Liddle, H. G. –Scott, R., *Greek Lexicon*, Revised Edition by H. Stuart Jones, Oxford, 1973,

MacDowell, D., *The Law in Classical Athens*, Ithaca, New York, 1978.

Macintyre, A., *Ethik'in Kısa Tarihi*(çev. Hakkı Hünler), Paradigma yayınları, İstanbul, 2001.

Magalhaes– Vilheme, V., *Le Problème de Socrate: le Socrate historique et le Socrate de Platon*, Paris, 1952.

T. Maranhao (ed.), *The Interpretation of Dialogue*, Chicago University Press, Chicago,1990.

Martinez, J. A., *A bibliography of writings on Plato*, San Diego, 1976.

Montuori, *Socrates: Physiology of a Myth*, Amsterdam, J. C. Gieben, 1981.

Murray, P., *Plato on Poetry*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Nails, D., "Socrates", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (ed. by E. N. Zatla), http://plato.stanford.edu /archives /fall 2005 / entries / socrates.

O'Brien, M. J., *The Socratic Paradoxes and the Greek Mind*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1967.

Parke, H. W., "Chaerephon's Inquiry about Socrates", *Classical Philology*, 1961, ss. 249-250.

Parke, H. W., *Greek Oracles*, London, Hutchinson, 1967.

Peters, P. E., *Grek Felsefesi Terimleri*(çev. H. Hünler), İstanbul, Paradigma Yayınları, 2004.

Platthy, J., *Plato. A critical Biography*, Santa Clauss, 1990.

Plato, "Socrates's Defense" (trans. by H. Tredennick), *Collected Dialogues of Plato* (ed. by E. Hamilton – H. Cairns) New York, PrincetonUniversity Press, 1961, pp. 3-26.

Platon, *Œuvres Complètes* (traduction par V. Cousin), Paris, 12 cilt, 1922-40.

Platon, *Sokrates'in Savunması* (çeviri ve yorum E. Gören), İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2006.

Platon, *Sokrates'in Savunması* (çev. A.Cevizci), Bursa, Sentez Yayınları, 2008.

Reeve, C. D. C., *Socrates in the Apology: An Essay on Plato's Apology of Socrates*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1989.

Santas, G. X., *Socrates: Philosophy in Plato's Early Dialogues*, London, Routledge and Kegan Paul, 1979.

Stone, I. F., *The Trial of Socrates*, New York, Little Brown, 1988.

Strauss, L. – Cropsey, J., *History of Political Philosophy*, University of Chicago, Chicago, 1963.

Taylor, A. E., *Socrates*, New York, 1939.

Taylor, A. E., *Plato: The Man and His Work*, London, Methuen, 1977.

Taylor, A. E., *Varia Socratica*, New York, Garland, 1987.

Taylor, C. C. W., *Sokrates* (çev. C. Atila), 2. baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002.

Xenophon, *The Apology of Socrates to the Jury* (trans. by O. J. Todd), MA, Harvard University Press, Cambridge, 1922.

Xenophon, *Symposium* (trans. by O. J. Todd), MA, Harvard University Press, Cambridge, 1922.

Xenophon, *Memorabilia* (trans. by E. C. Marchant), MA, Harvard University Press, Cambridge, 1923.

Versenyi, L., *Sokratik Hümanizm* (çev. A. Cevizci) Sentez Yayınları, Bursa, 2007.

Vlastos, G. (ed.), *The Philosophy of Socrates: A Collection of Critical Essays*, New York, Anchor Boks, 1971.

Vlastos, G., "The Historical Socrates and Athenian Democracy", *Political Theory*11(1983), pp. 495-516.

Vlastos, G., "The Socratic Elenchus", *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 1(1983), pp. 27-58.

Vlastos, G., "Socrates' Disavowal of Knowledge", *Philosophical Quarterly* 35(1985), pp. 1-31.

Vlastos, G., *Socrates: Ironist and Moral Philosopher*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

West, T. G., *Plato's Apology of Socrates*, Ithaca, Cornell University Press, 1979.

Zeller, E., *Grek Felsefesi Tarihi* (çev. A. Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2004.